

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Lucie Konečná

Zakarpatská Ukrajina v díle Jaromíra Tomečka

Olomouc 2018

vedoucí práce: Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne

Podpis.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D., za vedení a cenné rady při zpracování této bakalářské práce.

Obsah

Úvod	5
1. Zakarpatská Ukrajina v tvorbě autorů první poloviny 20. století	7
2. Život Jaromíra Tomečka	13
3. Tvorba Jaromíra Tomečka	17
4. Zakarpatská Ukrajina v tvorbě Jaromíra Tomečka	23
4.1. Zvíře ve své domovině.....	23
4.2. Člověk jako součást přírody	32
Závěr.....	37
Referenční seznam.....	39
Anotace.....	41

Úvod

Hlavním tématem mé bakalářské práce jsou beletristické prózy s přírodní tematikou českého autora Jaromíra Tomečka, jejichž děj je zasazený do území Zakarpatské Ukrajiny. Fenomén Zakarpatské Ukrajiny se projevil v tvorbě nejednoho z předních českých autorů. Zájem o „orient za Košicemi“ pramenil z nepřeberného množství inspirace, které tato neznámá země nabízela.

Pro zpracování tematiky Zakarpatské Ukrajiny v literatuře mě vedla osobní motivace, a to můj zájem o přírodu vlastní této tajemné zemi. Má motivace vychází i z předešlé zevrubné znalosti příběhů, které se na území Zakarpatské Ukrajiny odehrávají.

Cílem bakalářské práce je interpretace a analýza vybraných motivů spojených s prostředím Zakarpatské Ukrajiny v tvorbě Jaromíra Tomečka. Ačkoli se jedná o zemi velmi chudou a zaostalou, chtěla bych dokázat, že Zakarpatská Ukrajina ukrývá své bohatství v přírodě a v motivech s ní spojených. Dále bych chtěla dokázat, že spisovatelé přistupovali k tematice Zakarpatské Ukrajiny osobitě, tudíž vznikala díla originální a subjektivní. Každý z autorů se orientoval na jinou oblast a jiná hlediska. V některých dílech nalezneme sentimentální obrazy popisující zaostalost této země, jiná díla se soustřeďují na starozákonní ráz země a životní příběhy místních obyvatel. Autoři svůj pohled také upírali na život zvířat a jejich soužití v nezkrotné přírodě.

Spisovatelé začali přicházet na Zakarpatskou Ukrajinu již v první polovině 20. století. Mnohé z nich uchvátila neznámá divokost přírody, která se výrazně lišila od civilizované a industrializované Evropy, spisovatele zaujaly také poměry ve zdejší patriarchální společnosti. Autoři své zážitky ze zaostalého kraje sepsali do početného množství reportáží, článků, baladických románů, povídek, novel, ale i novinářských črt, fejetonů, odborných studií a turistických průvodců. Mezi autory, kteří projeвили zájem o Zakarpatskou Ukrajinu a o kterých se v bakalářské práci hovoří, patří Ivan Olbracht, Karel Čapek, Stanislav Kostka Neumann nebo Jan Vrba.

Převážná část bakalářské práce je věnována českému spisovateli Jaromíru Tomečkovi. Počátky působení Jaromíra Tomečka na Zakarpatské Ukrajině jsou spojeny s jeho činností notáře. Tomečkovy prózy inspirované Zakarpatskem spojuje láska k přírodě, zvířectvu a bezprostřednost autora při popisu místní krajiny.

Práce je rozdělena na čtyři hlavní kapitoly. Na začátku práce se zaměřuji na tvorbu autorů první poloviny 20. století, která se pojí se zakarpatským prostředím, k čemuž využívám

převážně dílo *Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury* (2008) a dále monografie vybraných autorů.

V další části se zabývám životem Jaromíra Tomečka s důrazem na jeho pobyt na Zakarpatské Ukrajině. Za tímto účelem využívám hlavně dílo Sylvy Bartůškové *Jaromír Tomeček* (1981) a sborník *Odkaz Jaromíra Tomečka* (2008), který redigovali Jan Lacina a Jiří Poláček. Dále pracuji s rozhovory s Jaromírem Tomečkem otištěnými v dobových materiálech.

Následující část věnuji tvorbě Jaromíra Tomečka s ohledem na spisovatelův literární vývoj a na specifická autorova tvůrčí období. V této kapitole přiblížím Tomečkův přerod z autora orientujícího se převážně na zvířecí hrdiny v autora, který dává do popředí člověka.

Poslední část se pojí s klasifikací Tomečkovy tvorby odehrávající se na Zakarpatské Ukrajině. Zde rozdělují díla, ve kterých hraje hlavní roli zvíře a díla spojená s postavou. V této části se hlouběji zaměřím na charakteristiku děl *Vu! se směje*, *Stříbrný lipan*, *Země zaslíbená*, *Divní* a *Marko*. Současně se v této části pokusím interpretovat a analyzovat vybrané zakarpatské motivy, které se v Tomečkově tvorbě objevují a které jsou pro některá z vybraných děl společné.

1. Zakarpatská Ukrajina v tvorbě autorů první poloviny

20. století

Zájem českých spisovatelů o prostředí Zakarpatské Ukrajiny se začal objevovat již počátkem dvacátých let 20. století a přetrval až do vypuknutí druhé světové války. „*Od druhé poloviny dvacátých let až do vypuknutí druhé světové války přitahovala divoká krása přírody Zakarpatska, zachovalost pradávných obyčejů i sociální nerovnost a bída stále větší měrou pozornost českých prozaiků*“. ¹ Čeští spisovatelé začali obracet svou pozornost na území Zakarpatské Ukrajiny kvůli tomu, že prostředí nově připojené země k Československu představovalo velkou neznámou. „*Objevování Podkarpatské Rusi probíhalo postupně. První čeští spisovatelé přicházeli na Podkarpatskou Rus už na samém počátku dvacátých let, často shodou nejrůznějších náhod*.“² Spisovatelé sem byli většinou vysláni za prací, jako například Jan Vrba, který zde pracoval na pozici lesmistra.

Spisovatelé čerpali inspiraci ze starozákonního koloritu země, ale i odlišností od jim známé „civilizované“ Evropy. Kromě toho se čeští spisovatelé konfrontovali se zdejší drsnou realitou, ke které patřil například hrozící hladomor způsobený krutou zimou na přelomu let 1931 a 1932. Jejich pozornost přitahovaly přírodní scenérie, dřevní společnost a patriarchální způsob života. Spisovatelé otřásl bídny stav zdejších obyvatel způsobený českým nacionalismem a kolonialismem. Autoři se setkávali s tamějšími lidmi a pronikali do tajů jejich života. Každý z autorů našel v této „tajemné zemi na východě“ něco nového, co uchvátilo jen jeho osobnost, proto vznikala díla subjektivní a originální.

První tvorba spojená se Zakarpatskou Ukrajinou obsahuje „*subjektivizované, poetické, někdy až sentimentální obrazy, ve kterých je Podkarpatská Rus ztraceným přírodním rájem, popřípadě synonymem starozákonnosti a dřevních životních forem*.“³ Od konce dvacátých let dochází v literatuře ke konfrontaci s drsnými zakarpatskými podmínkami. Díky lepšímu obeznámení českých spisovatelů se Zakarpatskem přineslo další desetiletí práce myšlenkově hlubší a věrohodnější. Kvůli nepříznivému politickému vývoji v třicátých letech se spisovatelský zájem o Zakarpatskou Ukrajinu z velké části utlumil.

Spisovatelé, kteří se zajímali o Zakarpatskou Ukrajinu se často řadí k autorům přírodní beletrie. Hlavním tématem tohoto žánru je osud člověka. „*K důležitým předpokladům této tvorby patří autorova filozofie přírody a jeho vztah k jejímu světu. V tomto vztahu může*

¹ BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 38

² BUDÍN, Viktor. *Podkarpatská Rus očima Čechů*. Praha: Česká expedice, 1996, 78 s. ISBN 8085281252. S. 38

³ Tamtéž

*převažovat složka estetická, lyrická, reflektivní, utilitární, nebo naopak obranná; objevují se i jejich vzájemné kontaminace.*⁴

Spisovatelé přírodní beletrie se snažili zobrazit Zakarpatskou Ukrajinu jako přírodně krásnou, avšak zaostalou zemi, ve které se musel hlavní hrdina vyrovnat s nelehkými situacemi, které na něj v nesnadném prostředí čekaly. Kromě beletristických děl zde vznikaly i reportáže levicově orientovaných žurnalistů, kteří chtěli čtenářům osvětlit sociální problematiku země.

Český spisovatel, novinář, dramatik, překladatel a filozof Karel Čapek (1890-1938) prozkoumával prostředí Zakarpatské Ukrajiny ve dvacátých letech jen jako turista. Čapkovo zobrazení „země pod horami“ je ve velké míře stylizované. Zakarpatskou Ukrajinou byla ovlivněna dvě Čapkova díla, a to povídka *Balada o Juraji Čupovi* z knihy *Povídky z druhé kapsy* (1929) a román *Hordubal* (1933).

Karel Čapek se nechal ovlivnit ve své tvorbě Zakarpatskou Ukrajinou, jelikož její divokou přírodu, patriarchální společnost a vyhrocené vztahy mezi místními obyvateli při řešení prohřešků proti dřevním zvyklostem nezaznamenal dříve v literární tvorbě jiných autorů a také tuto tematiku považoval za čtenářsky lákavou.

Na prvním místě v obou dílech stojí smysl hledání pravdy. Prostředí příběhů je odsunuto až na druhou pozici. Díla se shodují v popisu prostředí Zakarpatské Ukrajiny, tématu patriarchální společnosti, ale i relativnosti viny a trestu. Čapek dává důraz i na popis krajiny a divokou přírodu v oblasti Zakarpatska. Autor se v obou dílech zabývá životem Rusínů, jejich starozákonním životem a vírou v magii a kouzla. Karel Čapek využil v obou dílech postav českých četníků a úředníků, jejichž absurdní charakter vychází z touhy zjistit pravdu a nastolit spravedlnost.

V románu *Hordubal* se Čapek nesnažil o folkloristickou věrohodnost, oproti tomu zdůraznil vnitřní monology hrdinů a jejich psychologickou propracovanost. Čapek v románu rozvíjí otázku možností a způsobů lidského poznávání zaměřenou na existenci odlišné cesty poznání.

Příběh působí mnohem realističtěji, jelikož se při jeho psaní nechal Čapek inspirovat skutečnou událostí, o které četl v roce 1932 v Lidových novinách – po osmi letech v Americe se Jiří Hardubej vrátil domů, kde ho zavraždil čeledín, milenec Hardubejovy manželky, která byla u vraždy přítomná. Patriarchát se v ději objevuje hned v první části knihy, ve které se hlavní hrdina Juraj Hordubal po osmi letech vrací domů coby „Amerikán“. Čapek zdůraznil kromě patriarchálního rázu společnosti Zakarpatské Ukrajiny i její uzavřenost před cizím

⁴ POLÁČEK, Jiří. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: CERM, 2000. ISBN 8072041622. S. 111

světem, v tomto případě Amerikou. Juraj Hordubal se nedokáže odpoutat od svého domova v Zakarpatské Ukrajině a jeho přechodný domov chápe jako „divný“. Jeho manželka Polana komentuje po příjezdu jeho postavení v rodině slovy: „*Ty spíš v jizbě, ty jsi – gazda.*“⁵ Gazda neboli hospodář, byl v té době ten, který se staral o jmění rodiny a zastával nejvyšší postavení v rodině. Přestože si Hordubal myslí, že po návratu z Ameriky bude žít spokojený život se svou manželkou a dcerou, trápí jej i po příjezdu domů samota. Lásku si snaží přičarovat kouzelným lektvarem od cikánky.

Román je rozdělen na tři části, přičemž v každé části se mění úhel pohledu. „*Zatímco v první části románu se zdá, že právo je nepochybně na straně Hordubala, odsouzení jeho vrahu v závěru příběhu naplňuje čtenáře pochybnostmi o absolutní pravdě zákonů.*“⁶

Stejně jako v románu *Hordubal*, tak i v povídce *Balada o Juraji Čupovi* se Čapek zabývá tématem osamělosti, která je pro území Zakarpatské Ukrajiny typická. Juraj Čupa se přichází přiznat k vraždě své sestry z vesnice Volova Lepota, kterou Čapek označil jako „*samota třinácti chalup nějakých třicet kilometrů dál v horách.*“⁷ Oproti realističtějšímu románu *Hordubal*, působí *Balada o Juraji Čupovi* více spirituálně. Hlavním tématem povídky je otázka vraždy a viny. Čapek zde opět odkazuje na víru v magii a zlé duchy, kteří posedli Čupovu sestru. V díle vyniká starozákonní chování Rusínů. Čapek v povídce využil protikladu pohanské pověřivosti horalů proti „zdravému rozumu“ civilizovaného Evropana.

Autora próz s přírodní tematikou, venkovských a historických románů a básníka Jana Vrba (1889-1961) lákal pobyt na Zakarpatské Ukrajině, protože se chtěl přesvědčit o tom, jaká je bývalá část naší republiky ve skutečnosti, jelikož „*jedni ji líčili jako učiněnou Sibiř, jako zemi, která pro republiku bude dočasným břemenem, jakým byla pro Rakousko Bosna a Hercegovina, (...) a druzí ji vychvalovali jako učiněný ráj, který v budoucnu bude perlou našeho státu i po strážce finanční.*“⁸ Díky studiu na lesnické škole znal Vrba velmi dobře přírodu, což mu bylo přínosem při psaní přírodní beletrie.

Své poznatky z pobytu na Zakarpatské Ukrajině uplatnil ve své knize z lesnického prostředí s názvem *Duše na horách* (1931), která vycházela nejdrívě časopisecky na pokračování. V románu autor poukazuje na duše lidí, kteří na Zakarpatsku žijí a zároveň poutavě líčí přírodní cyklus, který je pro tento kraj typický. Příběh je plný konvenčního líčení

⁵ ČAPEK, Karel a Miroslav HALÍK. *Hordubal*. 19. vyd., (v MF 1.). Praha: Mladá fronta, 1968. Zlatá pečeť. ISBN (Brož.). S. 36

⁶ BUDÍN, Viktor. *Podkarpatská Rus očima Čechů*. Praha: Česká expedice, 1996. ISBN 8085281252. S. 48

⁷ ČAPEK, Karel. *Povídky z druhé kapsy*. Praha: Aventinum, 1929. S. 112

⁸ VRBA, Jan. *Duše na horách: román*. Praze: /J. //Otto, 1931. S. 377

milostných vztahů zdejších obyvatel a mysliveckých dobrodružství. Jako i ostatní autoři píšící o Zakarpatsku, tak i Vrba zde poznal bídu zdejšího lidu. Pro Vrba bylo navštívení tohoto prostředí, jako by se octnul v polovičním pravěku, kde lidé žili společně se zvířaty. Zakarpatskou Ukrajinu chápal autor jako krásnou, ale prokletou zemi, ve které lidé dříve sloužili Maďarům a později právě i Čechům. Autor chtěl tuto zemi, ve které lidé věří v nejrůznější pověry a kouzla, prostřednictvím *Duše na horách* přiblížit českému čtenáři.

Český spisovatel a publicista Ivan Olbracht (1882-1952) se načas zabydlel v Koločavě – rodišti slavného Nikoly Šuhaje. Území Zakarpatské Ukrajiny navštívil poprvé v červenci 1931 za účelem napsání povídek a románů o bíděm stavu země, politickém a kulturním bezpráví a v neposlední řadě o životě tamějšího lidu. Země ho přitahovala svou dosud panenskou přírodou, která byla nedotčená civilizací. Z počátku byl zklamán zaostalostí „země beze jména“, a proto se přiklonil k napsání několika reportáží, ve kterých pokryl otázky politické, hospodářské, kulturní, národnostní i společenské. Olbracht se ve své tvorbě zabývá převážně třídním bojem, otázkou nacionální a židovskou. Jako jednomu z mála se Olbrachtovi podařilo proniknout do světa rusínských Židů.

Pro zpracování románu *Nikola Šuhaj, loupežník* (1933) využil legendu o zbojníku Šuhajovi, který na Zakarpatsku působil v letech 1920-21. „*Proto jsem přijel do Koločavy, abych viděl, jak vypadá reálná skutečnost, když jsem loni, v kraji od Koločavy vzdáleném viděl, jak vypadá legenda.*“⁹ K realizaci knihy využil dostupné dokumenty a rozhovory s lidmi, kteří Nikolu znali. Za svou tvorbu obdržel Olbracht v roce 1933 Státní cenu za slovesné umění.

V knize dokázal Ivan Olbracht propojit prvky reportáže, folklóru, patetických meditací, pohádkových motivů, imaginativních vizí a prostého vyprávění. Olbracht označil Zakarpatskou Ukrajinu za kraj kopců na kopcích a roklí v roklích, kde žije ještě Bůh. V díle Olbracht zmiňuje téma patriarchátu a zaostalosti země, podobně jako i mnozí jiní spisovatelé. V knize se spisovatel zabývá i otázkou připojení tohoto východního cípu k naší republice. Jelikož se děj odehrává krátce po připojení Zakarpatské Ukrajiny k Československu, tj. ve dvacátých letech 20. století, poukazuje Olbracht na nejistotu rusínských Židů vzhledem k Čechům: „*Už zase noví páni: Češi. Pořádek? Zdá se, že by mohl býti pořádek. Ale není pořádek. Češi jsou tady a nikdo neví: budou takoví, nebo budou takoví? Pan prezident je profesor, spisuje, ale prosím vás, co může profesor rozumět obchodu? Napsal prý také nějakou knihu o rituální vraždě, tenkrát s tou Anežkou Hružovou a s tím chudákem Hilsnerem, kterého teprve nedávno pustili. To by mohlo být dobré. Ale nemusí to být dobré. Člověk nemůže vědět. Tot' se ví, že musíme jít s Čechy, co*

⁹ HNÍZDO, Vlastislav. *Ivan Olbracht*. Praha: Melantrich, 1977. S. 101

můžeme dělat, chceme-li žít, a je to pořád lepší než v Polsku nebo v Rumunsku. A v Maďarsku?“

¹⁰ Spisovatel vyjadřuje obavy zdejších obyvatel z toho, zda Češi přijmou fakt, že Zakarpatská Ukrajina je také zemí Židů. V díle se objevuje téma víry v legendy, pověry, tajemství a silnou lidskou intuici, například při zmínce pověsti o Oleksu Dovbušovi.

Nejen *Nikola Šuhaj, loupežník*, ale i další tvorba Ivana Olbrachta je zasazená do prostředí Zakarpatské Ukrajiny, zmiňme například knihu *Země beze jména* (1932), jejímž názvem chtěl Olbracht upozornit na fakt, že území ve východním cípu naší republiky je označováno mnoha jmény – ať už jako Horní Uhry, Ruská Krajina, Podkarpatská Rus, Zakarpatská Ukrajina a mnohými dalšími. V knize označuje Zakarpatsko jako „vesnici jedenáctého století“, a to z důvodu nezměněného společenského a kulturního života po dobu několika staletí.

Dva roky před vydáním *Nikoly Šuhaje, loupežníka* publikoval Olbracht v Lidových novinách svůj názor na situaci na Zakarpatské Ukrajině spojenou s příslušníky naší republiky: „*Značkuje-li turistický klub v Poloninských Karpatech cesty a vykládají-li si vesnice, že si dělají Češi znamení, kudy budou utíkat, a glorifikuje-li lid loupežníka Šuhaje a vymýšlí-li si legendy proto, že se v horách půldruhého roku bránil proti českým úřadům, dochází-li k samovolným, neorganizovaným reformám se zbraní v ruce pro odnímání pastvisek a je-li pojem Čech a pán pokládán za totožný, říká to o smýšlení lidu více než všechny parlamentní řeči a novinářské články.*“¹¹

Prostředí Zakarpatské Ukrajiny se objevilo i v tvorbě básníka, prozaika, překladatele, literárního a výtvarného kritika a novináře Stanislava Kostky Neumanna (1875-1947). Neumann zavítal na Zakarpatskou Ukrajinu poprvé ve 30. letech 20. století. V lyrické reportáži s názvem *Enciány s popa Ivana* (1933) popisuje v osmi kapitolách svůj pobyt v tamějším prostředí. Neumann v díle vyslovil obdiv k překrásné přírodě, ale obával se, že rusínský kolorit je na počátku zničení. Zakarpatskou Ukrajinu zde Neumann popisuje jako zaostalý kraj s nejistou budoucností: „*Už tu nebude hladu ani exekutorů ani krve prolité četníky. Ale možná, že tu nebude už ani ukrajinského lidu.*“¹² Zakarpatsko jako „země bídy“ je podle Neumanna zahalena do tajemství. Neumann odjel do toho prostředí, aby si odpočinul „*od civilizace v kapitalistickém vydání*“¹³ a seznámil se s přírodou „*nepříliš ještě dotčenou vykořisťováním*“¹⁴

¹⁰ OLBRACHT, Ivan a Libor KNĚZEK. *Nikola Šuhaj loupežník*. Bratislava: Mladé letá, 1959. S. 47

¹¹ BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 70

¹² NEUMANN, Stanislav Kostka, *Enciány s popa Ivana*, 2. vyd., 1. vyd. V ČS. Praha: Československý spisovatel, 1954. S. 8

¹³ Tamtéž. S. 71

¹⁴ Tamtéž. S. 71

Autor zde vyjádřil i svůj pocit z připojení této země k naší republice, což chápal tak, „že za čtrnáct let vyvezla sem česká buržoasie kultury pramálo a povznesení ještě méně“¹⁵

Kromě knihy *Enciány s popa Ivana* se Neumann zabývá Zakarpatskou Ukrajinou i ve svém deníku z cest *Československá cesta*, ve kterém věnoval Zakarpatsku část s názvem *Karpatské léto*. Deníková část popisuje Neumannovo putování Zakarpatskem v roce 1933, k jejímuž publikování využil finanční prostředky, které mu poskytly Lidové noviny. Hlavním cílem knihy se stala snaha „aktualizovat rozporuplný obraz Podkarpatské Rusi a polemicky poukázat na vzájemné předsudky, které v řadách českého i rusínského národa léta přežívaly, ačkoli veřejnost byla ubezpečována o opaku.“¹⁶

Ve srovnání s ostatními spisovateli, Neumann se na několika místech deníku vyjadřuje, že Zakarpatskou Ukrajinu navštívil neochotně. Negativní postoj vede k tomu, že deník působí místy odbytě, schematicky, povrchně a vyprávění je přerývané. Neumann nevyhledával přítomnost tamějších obyvatel, pohled na ně ho spíše obtěžoval. Autor si při cestě nedokázal odepřít pohodlí, a proto cestoval po velkých městech, kde se ubytoval v hotelích. Nehostinné podmínky zakarpatského kraje přebil pocit, který se Neumannovi dostával při pohledu na tamější přírodu. „Ale na hoře zapomněli jsme za chvíli na svou únavu na zelených vlnách kopců, na nichž bujné lesy se střídaly s překrásnými loukami lesními. Velmi se to tu podobalo jakési divoké oboře: ptactvo tu zvonilo, louky kvetly pestře, houby rostly na lesních okrajích, a jakási pernatá zvěř drobná, nejspíše jeřábci, ubíhala pomalu do houštiny.“¹⁷

Jako lékař užhorodské armády se na Zakarpatskou Ukrajinu dostal český spisovatel a publicista Jaroslav Durych (1886-1962). Místo svého prozatímního bydliště chápal Durych jako „trest a pokání za své hříchy, neboť Užhorod je trestem, dosti brutálním, pro všechny, kdož sem přijdou.“¹⁸ Přesto spisovatel neztrácel naději v lepší budoucnost země a své pocity ze Zakarpatska otisknul v Lidových novinách: „Naše republika není příliš veliká, ale příliš dlouhá. Zdá se, že sem vlak z Prahy už ani nedojede, že se někde únavou převrátí a zůstane ležet. A jak sem má doběhnout duch současné kultury, který je mnohem slabší a dýchavičnější než lokomotiva nebo motor? A přece sem dobíhá!“¹⁹ Část svých užhorodských fejetonů vydal Durych na konci 30. let pod názvem *Toulky po domově*, další část vyšla až po spisovatelově smrti ve sbírce *Duše Podkarpatské Rusi* (1993).

¹⁵ NEUMANN, Stanislav Kostka, *Enciány s popa Ivana*, 2. vyd., 1. vyd. V ČS. Praha: Československý spisovatel, 1954. S. 72

¹⁶ BUDÍN, Viktor. *Podkarpatská Rus očima Čechů*. Praha: Česká expedice, 1996. ISBN 8085281252. S.46

¹⁷ MACHÁČEK, Miroslav. *Stanislav K. Neumann*. Praha: Horizont, 1985. S. 98

¹⁸ BUDÍN, Viktor. *Podkarpatská Rus očima Čechů*. Praha: Česká expedice, 1996. ISBN 8085281252. S.69

¹⁹ Tamtéž

2. Život Jaromíra Tomečka

Jaromír Tomeček patří mezi autory přírodní prózy, což je žánr jehož „podstatu tvoří umělecké zobrazení jevů přírodní skutečnosti interpretované na základě přímých poznatků a vlastní zkušenosti i odborných znalostí získaných studiem.“²⁰ Autoři přírodní prózy používají ve své tvorbě často termíny z oblasti myslivectví, lesnictví a rybářství. Tomečkovou zásluhou se začala emancipační přírodní próza začleňovat do umělecké literatury.

Jaromír Tomeček, původně z Kroměříže – studentského města s bohatou kulturní tradicí – se narodil 30. září 1906. „Bylo nás osm dětí v rodině dvakrát ženatého krejčího.“²¹ I přes početnou rodinu, Tomeček v dětství nestrádal. Ačkoli jeho rodina neměla tolik financí, jako ostatní rodiny v jeho blízkosti, cítil se Tomeček bohatý, a to díky skutečnosti, že mohl vnímat krásu svého rodiště. Láska k přírodě pramení již z jeho dětských let, ve kterých podnikal s rodinou toulky pomoravskými loukami okolo Kojetína a Uherského Hradiště, později se svými vrstevníky podnikal výlety do Chřibů a Buchlova. „Nedá se tedy říci, že bych ve svém mládí měl přírody nedostatek: vyhledával jsem ji a ona mne naplňovala.“²² Rodiče jej podporovali ve volnosti, Tomeček rád přicházel věcem na kloub a svou pozornost zaměřoval na detaily, čehož si můžeme všimnout i v autorově tvorbě.

Svůj význam na Tomečkově znalosti přírody mělo i studium zeměpisu a přírodopisu na Gymnáziu v Kroměříži. Spisovatel nechtěl o přírodě jen psát, Tomeček s přírodou soucítit, zamiloval si ji. „Člověk je s přírodou svázán pupeční šňůrou. V živé přírodě bude živý, v mrtvé mrtvý. Vymře.“²³ Kromě toho se Tomeček přátelil s mnohými lesníky, umělci a vědci, se kterými sdílel své nadšení z přírody a podnikal s nimi výlety jak u nás, tak v zahraničí. V přírodě se ale nejlépe cítil samotný: „Do přírody chodím každý den. Brzy zrána vezmu psa, jdu na nádraží a jedu do Moravského krasu, na Vysočinu, na Pálavu... Za každého počasí. To mě drží na světě. Rád chodívám pěšky z Hrabětic do Laa an der Thaya. Nebo se zajdu podívat k Mušovu, kde na jezeře zimuje sedmdesát tisíc divokých husí. Pod nimi stojí zatopený kostel, jehož lidé proplouvají ryby. Večer si zaznamenávám, co jsem viděl...“²⁴

„U Jaromíra Tomečka se předpokládá, že prvním a snad jediným popudem k psaní přírodních próz byl až jeho pobyt na Zakarpatské Ukrajině.“²⁵ Popravdě první impulz

²⁰ BARTŮŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 5

²¹ S Jaromírem Tomečkem: Nahlédnutí do rozloh a živné půdy autora. *Čtenář*. 1977, 29(5). S. 151

²² TOMEČEK, Jaromír. Můj impuls. *Impuls*. 1967, 2(3). S. 161.

²³ Tamtéž, s. 161

²⁴ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 10

²⁵ BARTŮŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 26

Tomečkových literárních počinů je spojen s turistickou soutěží. „První honorář jsem dostal, když mi bylo třináct. Odpověděl jsem tenkrát na prázdninovou anketu dětského časopisu. Na vypůjčeném kole jsem jel do Tater; psal jsem si deník. Před cestou jsem si dal závazek, že nebudu spát po střežou. Deník zachytil všechna dobrodružství mého prázdninového putování. Získal první cenu a byl potom uveřejněn v dětském časopise *Mladý čtenář*.“²⁶

Už na gymnáziu si začal Jaromír Tomeček utvářet své životní názory. Tomečkův životní postoj ovlivnili antičtí filozofové Platón a Sokrates. „Když jsem potom na Podkarpatské Rusi poznal nejprostší možné lidi, zjistil jsem, že jsou to Sokratové nové doby, a začal jsem formulovat svůj slogan: vlka živí nohy, orla křídla a člověka srdce. Později jsem si jako svůj filozofický ideál vybral Bergsonův „elán vital.““²⁷

Po studiu v Kroměříži vedly jeho kroky do Brna, kde přijal nabídku cesty na Podkarpatskou Rus. „Nicméně inspirován plakátem, visícím na právnické fakultě, o náboru sil na tehdejší Podkarpatskou Rus, kde civilní správa této územní části republiky přijímala studující práv do svých služeb s možností vystudovat při zaměstnání, chopil se dané příležitosti a ve 3. semestru studia požádal o přijetí.“²⁸ „Divočina mě vábila už v dětství, a ona mě přiměla, že jsem z brněnské právnické fakulty vytáhl do Karpat.“²⁹ Na Zakarpatskou Ukrajinu si vezl i své dvě lásky, a to lásku k přírodě a lásku k literatuře, které získal díky lesmistrovi ze sousedství. S ním chodil Tomeček na procházky do přírody a také si díky němu začal psát deník.

V roce 1926 přijel Tomeček do Mukačeva, kde žila i autorova nevlastní sestra a její manžel. Po příjezdu na něj ale čekal šok. Příroda se zdála být úplně jiná, než na kterou byl dosud zvyklý. „Strašný. To, co jsem dosud považoval za vrchol přírody, ten francouzský libosad, květnou zahradu, zámeckou zahradu, anglickou... Ted' jsem viděl povodí Tisy. Močály, jezera. Milióny divokých husí všech druhů, o jakých se mi ani nezdálo.“³⁰ O jeho vztahu k přírodě nebylo pochyb, přestože hned nedokázal splynout s místními obyvateli a přírodou. Jeho první kontakt s místním prostředím proběhl, když uviděl dítě, které se utopilo v bahně. „Řekli mi: „Dejte mi ruku, že neutečete,“ Nebýt toho slibu, býval bych utekl za půl roku.“³¹

Na rozdíl od jiných spisovatelů, kteří se ocitnuli na Zakarpatské Ukrajině jen kvůli pracovním povinnostem, Tomeček si prostředí Zakarpatska oblíbil, jelikož mu nabízelo mnoho inspirací pro psaní. „Kam se člověk ohlédl tam zánik a vzkříšení, smrt a zrod, rakev a kolébka

²⁶ VONDRÁŠKOVÁ, Eva. Svěží jítro: Rozhovor s Jaromírem Tomečkem. *Literární měsíčník*. 1975, 4(6), S. 57

²⁷ POLÁČEK, Jiří. Se spisovatelem Jaromírem Tomečkem: Člověk musí mít svou identitu. *Duha*. 1996, 10(1). S. 28

²⁸ BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 35

²⁹ VONDRÁŠKOVÁ, Eva. Svěží jítro: Rozhovor s Jaromírem Tomečkem. *Literární měsíčník*. 1975, 4(6). S. 56

³⁰ Dejme jim pravdu a krásu: Jaromír Tomeček vypráví Jiřímu Křenkovi. *Literární měsíčník*. 1988, 17(10). S. 14

³¹ OPELÍK, Jiří. O literatuře a přírodě. *Kultura*. 1959, 3(28). S. 1.

v jednom sepětí a v takové závislosti, že každý člověk tam musel pochopit vlastní zařazení a také vlastní možnosti, vlastní cenu, smysl života svého a člověčenstva vůbec.“³² Tomeček nejprve zastával funkci pomocného úředníka v Rákošíně. Pro svou notářskou funkci musel absolvovat čtrnáctiměsíční kurz v Bratislavě, poté se vrátil zpět na Zakarpatskou Ukrajinu, nyní již v pozici správní úředníka a notáře v Dercenu. V roce 1930 začal pracovně působit v Lalově.

Sedmiletý pobyt v podhůří Karpat v blízkosti Černého močálu Tomečka seznámil s místními zvyky a způsobem života. Kromě divoké přírody poznal Tomeček i pohostinnost tohoto národa. „Byli to v každém směru boží lidé. Žebráka pustili na palandu a sami si lehli na zem.“³³

Své první fejetony publikoval na podnět karpatského experta Lidových novin Josefa Šidáka. „Cestu do literatury mu však otevřel teprve čtenářský ohlas přírodních črt a fejetonů, publikovaných od roku 1935 v Lidových novinách.“³⁴

Listopad 1934 znamenal pro Tomečka jmenování na pozici vedoucího notáře ve Volovém v Karpatech, ve výsostném území medvědů, vlků, rysů, norků, orlů a supů. Ve svém životě ale vystřídal rovnou několik zaměstnání od totálně nasazeného dělníka ve slévárně, úředníka, redaktora, rozhlasového pracovníka až po svobodného spisovatele. Tomeček se angažoval mimo jiné i v založení Ligy proti tuberkulóze a Červeného kříže.

Zakarpatská Ukrajina umožnila Tomečkovi i setkání s předními osobnostmi naší literatury a kultury, jako byl Ivan Olbracht, Helena Malířová, Vladislav Vančura, Karel Nový, Stanislav Kostka Neumann či Karel Hašler. Díky své notářské praxi se podařilo Tomečkovi osobně seznámit s předlohami literárních hrdinů. „Zde jsem se setkával s králi lovců a s králi zbojníků, s pastevci a podělkáři, se sedláky a chalupníky, s pytláky a pašeráky, ale vždy s nejryzejšími lidmi. S lidmi, jejichž osudy dovedly uchvátit Ivana Olbrachta, Karla Čapka, Vladislava Vančuru, S. K. Neumanna, Karla Nového, Jana Vrbu.“³⁵ Mezi literární postavy patřili mimo jiné Jura a Polaňa Hardubejovy z románu *Hordubal* a Hanele Šafarová z díla Ivana Olbrachta *O smutných očích Hany Karadžičové*. V několika svých prózách Tomeček zmiňuje postavu Juraje Čupy z Čapkovi *Balady o Juraji Čupovi*. Karel Čapek využil přátelství s Jaromírem Tomečkem a jako postavu notáře ho obsadil do svého románu *Hordubal*.

Prostředí Zakarpatské Ukrajiny chápal Tomeček jako starobylé místo plné nekonečných bukových pralesů, panenských porostů, „v nichž žilo všechno prapůvodním životem,

³² TOMEČEK, Jaromír. Můj impuls. *Impuls*. 1967, 2(3). S. 161.

³³ Dejme jim pravdu a krásu: Jaromír Tomeček vypráví Jiřímu Křenkovi. *Literární měsíčník*. 1988, 17(10). S. 15

³⁴ BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 37

³⁵ TOMEČEK, Jaromír. Můj impuls. *Impuls*. 1967, 2(3). S. 161.

*narušováno člověkem co nejméně.*³⁶ Oproti ostatním úředníkům, kteří brali práci na Zakarpatsku spíše jako utrpení, při které ztratili své pohodlí, Tomeček viděl ve zdejší životě výhodu v podobě naprosté volnosti a svobody, což vycházelo i z jeho dobrodružné povahy. Jako spisovatel se snažil čtenáři zprostředkovat přijatelnou formou pohled na přírodu, která v tomto kraji nepůsobila vždy přívětivě.

Začátek druhé světové války znamenal nebezpečí pro státní úředníky, s čímž souviselo pytláctví, zbojnictví a násilné akce. I přes riziko, které s sebou válka nesla, se Tomečkovi s prostředím, které mu přirostlo tak k srdci, špatně loučilo. *„Těžké bylo loučení, když jsem byl v roce 1939 donucen Podkarpatskou Rus opustit. Po čtrnáctiletém pobytu, který ve mně zanechal tolik vzpomínek, to bylo pro mne kruté.*³⁷

Po návratu ze Zakarpatské Ukrajiny se Tomeček usadil v Brně, kde působil jako úředník Zemského úřadu a od roku 1944 jako totálně nasazený slévárenský dělník. Po válce přijal místo na Zemském národním výboru. V roce 1946 Tomeček získal doktorský titul a tím ukončil studium práv. V dalších letech působil v redakci Hosta do domu, poté se věnoval převážně literární tvorbě.

Milované území Zakarpatska přilákalo Jaromíra Tomečka ještě jednou, a to v roce 1991. Spisovatel chtěl znovu po dvaapadesáti letech spatřit to, co mu tak přirostlo k srdci. Realita ale byla krutější, než si myslel. *„Vrátil jsem se domů úplně zlomený. Jsou tam strašné poměry. Nestačil jsem se divit, co s těmi božími lidmi dokázal udělat sovětský režim. A nejen s nimi. Lesy jsou bez zvěře, v řekách neuvidíte ani mřenku. Rozhodl jsem se, že už tam víckrát nepojedu. Vzpomínky jsou mnohdy krásnější než skutečnost.*³⁸ Přestože zbytek svého života trávil na Moravě, v srdci mu stále zůstala Zakarpatská Ukrajina, kterou považoval za svůj domov: *„A přece jenom, kdyby sis měl, člověče, vybrat pouze jednu jedinou krajinu, jistě bys ji dovedl označit. A já bych musel jmenovat Karpaty. Proč? Protože se mi staly pěstounkou po dobu půldruha desetiletí a převychovaly mě z hanáckého chasníka na horala, na lovce, na člověka pralesa, na chlapa. Vracím se tam jako Peer Gynt ke své Solveig, jako jelen ke svému stanovišti, jako zajíc ke svému loži, hnán ohařem života dokola.*³⁹

Jaromír Tomeček zemřel 15. července 1997 v Brně, kde je také pohřben.

³⁶ TOMEČEK, Jaromír. Můj impuls. *Impuls*. 1967, 2(3). S. 161.

³⁷ VONDRÁŠKOVÁ, Eva. Svěží jítro: Rozhovor s Jaromírem Tomečkem. *Literární měsíčník*. 1975, 4(6). S. 57

³⁸ POLÁČEK, Jiří. Se spisovatelem Jaromírem Tomečkem: Člověk musí mít svou identitu. *Duha*. 1996, 10(1). S. 27-28.

³⁹ TOMEČEK, Jaromír. Místopis srdce: O domově svého srdce hovoří naši spisovatelé. *Československý rozhlas*, 1986, 35(43). S. 12.

3. Tvorba Jaromíra Tomečka

„Tomečkovu dílo obsáhlo život přírody v celé šíři, od nepatrného detailu až po panoramatické rozměry a stalo se také dokumentem úsilí naší společnosti o zachování krajiny a přírodních památek budoucím pokolením.“⁴⁰

Své práce publikoval Jaromír Tomeček v nejrůznějších periodikách, ať už v denících Lidové noviny a Práce, v časopisech Kultura, Nový život a Host do domu, také se stal jedním z rozhlasových Sedmilhářů a spolupodílel se na zpracování filmu Krajina mého srdce. Oblíbeným se staly Tomečkovy sobotní sloupky v Rovnosti, které *„osvěžovaly noviny, na události a děje se dovedly dívat z nečekaných stran, všední den posvátečnit, bolavá místa pohladit. Nesly s sebou také obavy, bály se o přírodu, abychom si ji neponičili. Bohatý jazyk s básnickými metaforami umožnil čtenáři oddychnout si od iritujících zpravodajských textů.“⁴¹*

Literární počátky Jaromíra Tomečka zahrnují fejetony a črty, které autor začal publikovat v polovině třicátých let v Podkarpatských hlasech, Stráži myslivosti a v Lidových novinách.

„Je nesporné, že si všechny své příběhy prožil a doslova vychodil. Od rodné Kroměříže s blízkými Chříby přes bažinatou nížinu Potisí, dospěl do poloninských Karpat, své země zaslíbené.“⁴² Tvorbu Jaromíra Tomečka můžeme rozdělit do několika období s ohledem na společné tematické, tvůrčí a myšlenkové rysy. Nejprve se spisovatel orientuje na Zakarpatskou Ukrajinu, kde strávil velkou část svého života. Po návratu domů obrací svou pozornost na oblast Moravy. Od 60. let se Tomeček ve své tvorbě zajímá více o člověka a objevují se zde i knihy určené dětem a mládeži.

V prvním, karpatském období, ovlivnil autora vitalismus spojený s přírodou a životem obyvatel na Zakarpatské Ukrajině. Prostředí Zakarpatské Ukrajiny se objevuje v Tomečkových raných prózách *Vuť se směje* (1944), *Stříbrný lipan* (1944) a *Země zaslíbená* (1947), díky kterým byla česká přírodní literatura obohacena *„o nové jméno, o předvedení nového typu krajiny a o svěží přístup k přírodnímu celku.“⁴³* První Tomečkovu tvůrčí období ovlivnilo vitalistické pojetí přírody spojené jak krásou divoké přírody, tak i s životem zdejších obyvatel. Díla si jsou podobná autorovou bezprostředností, radostným vzrušením i okouzleným obdivem. Tomečkovým cílem při psaní knih s přírodní tematikou bylo *„aby ve svém vyprávění dokázal*

⁴⁰ BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 165

⁴¹ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 73

⁴² Tamtéž, s. 5

⁴³ BARTUŠKOVÁ, Sylva. Téma: příroda: Na okraj díla. *Literární měsíčník*. 1976, 5(7). S. 35

člověka vzít za ruku a zavést ho do té přírody.“⁴⁴ Pro lepší pochopení přírody pomáhaly Tomečkovy výpravy, své znalosti čerpal z oblasti lesnictví, botaniky i zoologie. Stal se emancipátorem přírodní beletrie a ochráncem přírody.

Jaromír Tomeček ve své próze usiloval o zobrazení karpatské přírody, „jejíž nedávnou ztrátu tehdejší čtenář zjitřeně a nostalgicky pociťoval.“⁴⁵ Spisovatel ve svých knihách prokázal mimořádný cit pro jazyk. K tomu, aby co nejdůvěryhodněji zobrazil přírodní prostředí, a přitom citově zaujal čtenáře, využil Tomeček své bohaté slovní zásoby. V knihách používá spisovatel jak odborné názvy živočichů a rostlin, jako například *vírník*, *pošvatka*, *skorec*, tak i výrazy neoborné, nářeční, slangové nebo zastaralé, které se vztahují k charakteristickým rysům vybraných živočichů, například *hlucháň* pro označení tetřeva, což autor odvodil od poslední fáze tetřevova tokání: „*Tichým hlasem začne jeho klepání, potom výlusk neboli puknutí a pak broušení. Výlusk je nejhlasitější a kohout je po něm na chvíli jako hluchý. Tehdy se k němu přískokem myslivec blíží; vždy po výluku přiskakuje, až je na dobrý dostřel. Neslyší tedy tetřev toliko při broušení.*“⁴⁶ V závěru knihy *Vu! se směje* nám autor nabízí seznam a vysvětlení odborných termínů a slangových výrazů, které se v knize vyskytují. Autor si vymýšlel i svá vlastní pojmenování obyvatelů fauny, čímž se odlišil od ostatních autorů přírodních próz a jeho tvorba získala tak na osobitosti. Mezi Tomečkovy neologismy patří *skákavec* pro žábu skokana, *řezál* pro ptáka chřástala, jelikož jeho hlas připomíná řezání pilkou (chř-chř, chř-chř) a *klovan* pro kavku. Pro označení mláďat a malých živočichů používal autor deminutiv – *lipánek*, *tvoreček*, *koryšek*, *vírníček*. Svou kreativitu uplatnil i při vytváření novotvarů skládáním – *jednovous* označuje mníka, *rybožrout* vydru a *běločelka* kachnu. Tomeček si vymýšlel i vlastní slovesa nebo názvy obyvatelů přírodního prostředí.

Tomečkův respekt k přírodě jako samostatné kategorii, jejíž zákony si utváří sama příroda nezávisle na lidské činnosti, se projevuje v zachycení bohatého života tamější fauny a flóry, k jehož nastínění využil Tomeček prostředky vyprávění, popisu a přírodní charakteristiky. Jaromír Tomeček se nestal jen svátečním pozorovatelem nebo turistou, který by se chlubil svými úspěchy, zásluhou čehož mohl vnímat osobitost kraje a jeho krásy. Svě prózy spisovatel zaměřil v základu na boj mezi druhy v přírodě. Tomečka okouzila proměnlivost a rozmanitost světa zvířat.

⁴⁴ Jsme synové matky země. *Čtenář*. 1971, 23(8). S. 265.

⁴⁵ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 25

⁴⁶ TOMEČEK, Jaromír. *Vu! se směje*. 3. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963. S. 137

Jaromír Tomeček pocházel z křesťanské rodiny a křesťanské motivy se objevují i v jeho tvorbě. Ministrování mu přineslo jedny z prvních finančních honorářů, ale nejen finanční stránka ho ke kostelům vábila, „zároveň jej přitahovala mystika církevního obřadu, staré písň i výtvarná výzdoba kostelů a nutila jej k úvahám o tajemnosti života a smrti, o jejich vzájemné kauzalitě a podmíněnosti.“⁴⁷ Ve své tvorbě proto Tomeček píše o zázracích, odkazuje na biblické příběhy a zabývá se vzkříšením. S Tomečkovým dospíváním je spojen i zájem o čas, jelikož ho otec přihlásil do učení na hodináře. Z toho pramení autorovo opakované používání motivu času ve své tvorbě ve všech jeho podobách.

Všichni, kdo Jaromíra Tomečka znali, ho považují za vynikajícího vypravěče, „který dovede aspoň zaznamenat svůj osobní citový přízvuk, dovede zachytit chuť okamžiku a nahodit valér nálady,“⁴⁸ což se odráží i v jeho tvorbě. Ačkoli je autorem přírodních próz, při zobrazení detailu svou prózu poetizuje. Jaromír Tomeček udržoval přátelský vztah s básníky Janem Skácelem nebo Oldřichem Mikuláškem. Podle Jana Skácela se Tomeček stal přírodním úkazem, jehož knihy by měly být vytištěny zelenou barvou, jakou má příroda: „On je prostě zelený, jako je zelená tráva. Jako palouk, jako kaprad'. Zelený Jaromír. Divíme se, že v nakladatelství na to ještě nepřišli a netisknou jeho knížky zelenými písmenkami.“⁴⁹

Kromě zvířecích hrdinů se Tomeček ve svých knihách zabýval i lidmi žijícími v Karpatech, u kterých si všimal nejenom jejich tradičních zvyků. „Prostředí vysokých hor, romantických strží a divokých bystrin, jiný typ zvěře i odlišná mentalita horalů, převážně Židů a Rusínů, poskytla mu nové látkové možnosti.“⁵⁰ Karpatským obyvatelům věnoval svá díla *Divní* (1946) a *Marko* (1967). Literární kritika se k Tomečkově návratu na Zakarpatskou Ukrajinu vyjádřila dva roky po zveřejnění *Marka*: „Syntéza vlastních zážitků, citového vztahu k přírodě a odborných znalostí tu vyzněla vyrovnaně a zdařile: kniha, určená především mládeži, poskytne svěží čtenářský zážitek všem milovníkům přírody bez rozdílu věku a znamená nesporně jeden z vrcholů dosavadní Tomečkovy tvorby.“⁵¹ V případě *Marka* se jedná o první knihu z Tomečkovy tvorby, která nese v názvu jméno člověka, konkrétně hlavního hrdiny.

Po roce 1948 se v literatuře prosazuje boj o socializaci státu, s čímž je spojené i Tomečkově druhé tvůrčí období, tentokrát moravské. Díla jsou situovaná do oblasti jižní Moravy, okolí Brna, ale také Jeseníků, Beskyd či Vysočiny. Hlavními rysy se stává ekologie a vztah socialistického člověka k přírodě. Tomeček se jako jeden z mnoha autorů zabýval

⁴⁷ BARTŮŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 31

⁴⁸ HRUBÝ, Antonín. *Divní*. *Kritický měsíčník*. Praha, 1946, 7, 458. ISSN 1212-5989. S. 458

⁴⁹ SKÁCEL, Jan. Malá recenze na Jaromíra Tomečka. *Host do domu*. 1966, 13(9), 80.

⁵⁰ BARTŮŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 38

⁵¹ VLAŠÍN, Štěpán. *Tomečkův návrat*. *Rudé právo* 2.1.1969, s. 2

ekologickými tématy a ve své tvorbě upozorňoval na vztah přírody a lidské činnosti. „*Moje postavení je strašně těžké. V přírodě se dějí hrůzy, a já se přesto snažím. Snažím se i z té hrůzy vydolovat pravdu a krásu. Knížku Hora hoří jsem psal dvanáct let. Neustále jsem rukopis předělával, abych jej dostal do správné polohy. Abych člověka neděsil...*“⁵² Tomeček chápal přírodu jako součást našich dějin a stal se jedním z prvních, kdo propagoval ekologii v literatuře. „*Myslel jsem na to, že dávno před vznikem organizací ochránců přírody, předtím než v našem slovníku zdomácněla slova jako greenpeace nebo ekologie, varoval před důsledky necitlivých zásahů do koloběhu přírody. Nenašel se však nikdo, kdo byl sdostatek připravený brát jeho varování vážně. Kohopak mohlo napadnout, že rabováním lesů, rozoráváním luk schopných zadržet přívaly z kopců či betonováním přirozených břehů řek přivoláváme na sebe katastrofu? Jaromír Tomeček to však věděl a nepřestával žít v úzkosti.*“⁵³ Knihy mají výchovný ráz a snaží se zapůsobit na mladší čtenáře.

Do druhého období spadají počátky Tomečkovy tvorby pro děti, ke kterým patří díla *Les u řeky* (1954) a *Věčný hvozd* (1956). Podle Jaromíra Tomečka „*musíme dát mládeži co nejvíce přírody a tak podchytit její smysl pro dobrodružství a romantiku správným způsobem.*“⁵⁴ Lidský charakter se podle autora nejlépe formuje v přírodě. Ochrana přírody se promítala ve *Věčném hvozdě* v podobě obyvatel, kteří chtěli „*léčit hory*“ a navrátit do nich život v podobě zalesnění. Na obálce knihy se k autorově tvorbě vyjádřil Jan Trefulka, který říká, že Tomečkovy „*nejlepší příběhy provanula vzácná a jemná poezie, svrchovaně konkrétní a reálná, a přece plná skrytých tajuplných souvislostí; poezie prvotní přírodní krásy a čistých, přímých, byť drsných vztahů života v přírodě.*“⁵⁵ Nejzásadnější vliv v této době měla na Tomečka jižní Morava, kde se odehrává dílo *Admirál na Dyji* (1962). Za kladný vliv na mladou čtenářskou generaci a za srozumitelné zobrazení přírodního dění získal Jaromír Tomeček za dílo *Admirál na Dyji* cenu Marie Majerové, přestože autor knihu výslovně neadresoval dětskému čtenáři. V souboru črt, fejetonů a próz *Jenom vteřiny* (1962) zachytil autor svou potřebu o ochranu přírody, a také oslavu nepřemožitelnosti života. Později vyšly Tomečkovy knihy adresované přímo dětem *Smaragdové stopy* (1966) a *Divotvorné lovy* (1974). Od roku 1967 se tvorba Jaromíra Tomečka pro děti a mládež spojila s nakladatelstvím Albatros.

⁵² Dejme jim pravdu a krásu: Jaromír Tomeček vypráví Jiřímu Křenkovi. *Literární měsíčník*. 1988, 17(10). S. 15

⁵³ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 46

⁵⁴ OPELÍK, Jiří. O literatuře a přírodě. *Kultura*. 1959, 3(28), 1.

⁵⁵ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 14-15

V padesátých a šedesátých letech začal Tomeček dávat do popředí postavu člověka. Povídky spojené s lidským hrdinou vycházely nejprve časopisecky, později je autor vydal v souboru pod názvem *Předjitřní setkání* (1962). Doba zanechala vliv i na Tomečkově tvorbě, a proto se v dílech objevují postupy vlastní budovatelskému románu. Tomeček dává především důraz na život člověka a jeho vztah k práci. Reportážní prvky nalezneme v knize orientované na Moravu *Zemí rénového listu* (1964). Spisovatel se začíná zajímat o podstatu lidství, cíle a touhy člověka, oblast uměleckou a kulturní a o přírodní jevy. Díla obsahují více úvahového myšlení a reflexe. Zmíněné znaky uplatnil Tomeček v knize *Neklid* (1965). Otázky vztahu člověka k přírodě a přírody k člověku a obrazy ze všedního života přírody zobrazil Jaromír Tomeček v sedmdesátých letech v dílech *Kameje* (1970), *Doteky ticha* (1971), *Závaží času* (1972) a *Zastav se na chvíli* (1974).

Druhá polovina sedmdesátých let přinesla Tomečkovu svědectví o „setkání s ptáky a rostlinami“ s názvem *Zázraky v přírodě* (1978) a také *Psí hlas* (1979), ve kterém zúročil svou znalost chovu nejlepších přátel člověka. Osmdesátá léta se pojí s Tomečkovou tvorbou pro děti a mládež. Mezi tato díla patří *Když padají hvězdy...* (1980), *Labutí oblaka* (1980) nebo *Ptačí příběhy* (1983). V knize *Zlatá mandragora* (1990) se spisovatel spolu s postavami Marka, Logojdů a Vargy vrací do prostředí Zakarpatské Ukrajiny. Kniha *Lásky* (1981) vznikla jako neprodejný tisk a obsahuje vzpomínky Jaromíra Tomečka na své rodné město – Kroměříž, spolu se zmínkami o autorových oblíbených knihách.

Autorovým apelem na čtenáře, aby chránili přírodu, se stal román *Hora hoří* (1984) s podtitulem *Balada o křížovém králi* a svazek črt *Živly a osudy* (1985): „Procházím-li přírodou v okolí měst, propadám zoufalství nad hororem odpadků, které hyzdí naše lesy. Jak odporným smetištěm jsou řečiště našich potoků a řek, kolik haraburdí je pod kameny podél značkových cest, kolik ho pokrývá dna našich jezer a ples! Každý občan by měl vidět, co všechno vytahali potápěči z mořských ok v horách. Jednotlivec by tady mohl přispět k ozdravení našeho životního prostředí velice, jenom chtít, jenom slevit z bezohlednosti ve prospěch ohleduplnosti.“⁵⁶

V devadesátých letech vydal autor knihu *Ne ohněm a mečem* (1994), dále knihy krátkých črt *Minutová dramata* (1996) a *Záhady divočiny* (1996). Roku 1997 vyšel soubor črt *Dobrodružné lovy*, který měl uctít autorovu památku.

⁵⁶ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 13-14

Široký čtenářský zájem o tvorbu Jaromíra Tomečka, jeho vyprávěčský styl a realistické zobrazování přírody, dokládají výběry z jeho děl *Na slunné stezce* (1953), *Zelená ozvěna* (1959), *Vlka živí nohy* (1965), *Prales nekvete růžemi* (1967) a *Lovy beze zbraní* (1976).

Olga Kubeczková v roce 2007 napsala: „*Tvorba Jaromíra Tomečka zůstává i po deseti letech od jeho smrti pro literární kritiku, vědu a potažmo i čtenářskou obec stále atraktivní a nanejvýš aktuální, a to nejenom přítomností řady ekologických vykřičníků, ale zejména trvale podnětným pojetím přírodního obrazu.*“⁵⁷ V současné době nenalezneme větší poklad, než je Tomečkova přírodní próza. Své práce orientoval na niterní život člověka a přírody, přestože se dvacáté století zaměřilo spíše na modernizaci a technický vývoj světa. Tomečkův svět nám dnes může připadat jako ten, „*který už víceméně není, který se podobá imaginární krajině a k němuž má člověk dnešní moderní civilizace hodně daleko. Ve shodě s kritickými hlasy, jež v těchto textech zaznívají, si lze povzdechnout, že už se ani nevrátí.*“⁵⁸ Pokud by se Tomečkovy prózy začaly znovu vydávat, lze uvěřit tomu, že jeho nesčetné výzvy by vedly k návratu k přírodě a její záchraně.

⁵⁷ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 18

⁵⁸ Tamtéž, s. 23

4. Zakarpatská Ukrajina v tvorbě Jaromíra Tomečka

V následující kapitole jsem se rozhodla interpretovat a analyzovat zakarpatské motivy, které se objevily v tvorbě Jaromíra Tomečka. Zakarpatská Ukrajina uchvátla Jaromíra Tomečka natolik, že se k ní ve své tvorbě vracel. U Tomečka se projeví dva základní proudy. Spisovatel ve své tvorbě zpočátku zobrazoval životy a chování zvířat v prostředí jim přirozeném. Následně svůj zájem obrátil na člověka, kterého chápal jako součást přírody. Přírodě přesto nechává samostatnost a působení mimo „člověka a nezávisle na něm, s vlastními zákony, s vlastní svébytností, jako k síle stále se obnovující, v níž vítězí i přes nutné zániky principy života. Koří se živelnosti přírody a silným individualitám v ní.“⁵⁹

4.1. Zvíře ve své domovině

První knihy Jaromíra Tomečka dokládají jeho cit pro pozorování přírody a všeho, co se v ní odehrává. Spisovatel dokázal splynout s přírodou, díky čemuž získáváme detailní pohled na flóru Zakarpatské Ukrajiny, ale i na obyvatele zvířecí říše. K interpretaci a analýze jsem si v následující části vybrala díla *Vu! se směje* (1944), *Stříbrný lipan* (1944) a *Země zaslíbená* (1947)

Ve své prvotině *Vu! se směje* (1944), s podtitulem *Obrazy z hor*, Jaromír Tomeček naplno prokázal svůj vztah k přírodě, když popsal její „plodivé síly a životadárné schopnosti a zároveň její bezcitnost, nepřeborné množství životních forem, dobrodružství života a smrti, tajemnost i přímočarost dějů na zemi.“⁶⁰ *Vu! se směje* sestavil Tomeček z črt, které publikoval v Podkarpatských hlasech, Stráži myslivosti, a hlavně v Lidových novinách. Tomeček knihu v roce 1955 přepracoval a vydal v nové podobě.

V povídkovém souboru pojmenovaném po úvodní povídce celistvě zobrazil ve dvaceti čtyřech črtách předválečnou přírodu Zakarpatské Ukrajiny. Tomeček byl fascinován bytím živočichů, jejich zvláštnostmi i dramatickými životními událostmi. „Dát se v přírodě nadchnout těmi věčně se opakujícími dramaty všedních dnů, jež se odehrávají na stezce noci uprostřed lesa nebo třeba i ve starém plecháči na dně řek – v tom je právě krása přírody a jejího života, právě v tom nadšení v nás, v tom lidském okouzlení!“⁶¹

Na rozdíl od jiných autorů, Tomeček dbal na to, aby své příběhy zasadil do autentického zvířecího prostředí, které působí jako „spoluhráč evokovaných příběhů.“⁶² Ve své tvorbě

⁵⁹ BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 41

⁶⁰ BARTUŠKOVÁ, Sylva. Téma: příroda: Na okraj díla. *Literární měsíčník*. 1976, 5(7). S. 34

⁶¹ TOMEČEK, Jaromír. Okouzlení prostoduchostí. *Lidové noviny*. 1944, 52(231). S. 1.

⁶² POLÁČEK, Jiří. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: CERM, 2000. ISBN 8072041622. S. 117

popisuje přirozený řád v životě zvířat. Ve výjimečných případech nechal do děje zasáhnout lidskou ruku nebo náhodu. Aby Tomeček předešel ve svých dílech stereotypnosti, využíval dramatických situací. Vyprávění je složeno z jednoduchých forem, jako je popis, líčení, charakteristika a úvaha.

Editorem knihy *Vuů se směje* byl František Písek, který dílo rozdělil do čtyř oddílů, a to Lesní braši, Plavci výšin, Pod bystrou vlnou a Kamarádi nejvěrnější. Ačkoli názvy oddílů v knize nejsou uvedeny, lze povídky rozdělit podle živočichů, kteří se v nich objevují. Nejprve se seznamujeme s tvory žijícími v lese (liška, vosy, kuna, jezek, rys, vlk, medvěd apod.). Následně nahlédneme do ptačí říše (sluky, tetřev, vrány, čápi, orli apod.). V neposlední řadě se zde objevují povídky o tvorech žijících ve vodním prostředí (pstruži, parmy, tloušti apod.) Na konci zaměřil autor svou pozornost na nejlepší přátele člověka, psy. Zvířata, která se v knize objevují, jsou převážně spjata s divokou zakarpatskou přírodou, ať už to je vlk, norek nebo medvěd. Osudy zvířat jsou mnohdy jen nepřímou protunty s osudy lidí, kteří v sobě nezapřou divokost a souznění s přírodou. „Zdejší lidé, jakoby vyřezaní z jednoho kusu starého tvrdého dřeva, podřizují se stejným zákonům jako všichni tvorové Karpat.“⁶³

Sbírka nabízí všechny znaky typické pro celé Tomečkovu tvůrčí karpatské období. Kompozice těchto i pozdějších příběhů je kruhová, odehrávající se po celý kalendářní rok. Prózy začínají a končí většinou stejným obdobím, a to buď zimou nebo začátkem jara. Roční období je pro Tomečkovu tvorbu dalším z typických prvků. Ve svých prózách zobrazuje proměnu přírody v průběhu všech čtyřech období. Číslo čtyři se uplatňuje i jako symbol, nejen pro cyklický průběh děje, ale i v počtu přírodních živlů, a také vychází z počtu portrétovaných tvorů – srstnatých, pernatých, šupinatých a domácích zvířat, především psů.

V úvodní povídce líčící zimní hladovění zvíře se setkáváme s hlavním protagonistou, liškou Vuů. Nejprve spisovatel vykresluje prostředí a způsob života, ve kterém se příběh odehrává. Poté přichází na řadu představení místní flóry a fauny, díky čemuž se čtenář nenápadně seznamuje s mysliveckou terminologií. Teprve poté dochází k přesné konkretizaci období a upřesnění polohy děje (Sihlanský potok pod Maguričem) a seznámení s hlavním hrdinou příběhu. Úvodní expozice umožňuje rozehrání dalších dramatických a zdynamizovaných dějů. Postupně dochází k zápletce, rozuzlení děje a následné pointě. Na úvodní povídce můžeme vidět postupy typické pro Tomečkovy povídky, ale i pro jeho celé karpatské období.

⁶³ BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 44

Liška Vuí je stejně jako ostatní lesní zvěř vystavena v zimě hladu a rozhodne se, že si najde potravu. „Mezi tolikerou zvěří se vždy našlo sousto i pro Vuí, lišku z Havraního. Je libo křehkou zaječinu, nebo máme větší chuť na mladé srnčí? Či by se snad zamlouvala jeřábčí slepička, mladé sojčí? A co zákusek? Tučná myška? Jen si vybrat!“⁶⁴ Kvůli tomu se liška ocitne v podhůří a zabloudí i k lidskému obydlí. Při svém putování za potravou potkává formany, psy i pytláky. V blízkosti lidského obydlí se lišce nedaří dobrat se potravy, první její pokus o ulovení slepice končí výstřelem, při druhém pokusu se neúspěšně snaží ulovit koroptve. Teprve při třetím pokusu je liška nasycená. Dramatický konec, ve kterém sojka pomůže lišce k potravě a sama se stane obětí, odpovídá přírodnímu řádu: „Chudák sojka, přivedla lišku na hody, těšila se na drobty se stolu, a zatím se sama octla na talíři. Peří lítalo na všechny strany, hladová šelma nedělala okolků, odrala ptáka jen z většího a pustila se do teplého krevnatého masa.“⁶⁵

Tomeček v povídkách se zvířecím hrdinou využívá nepřímé antropomorfizace (polidštění), díky které může čtenář nahlédnout do pocitů a myšlenkových pochodů živočichů. V danou chvíli to může vypadat, „jako by byl čtenář pojednou účasten vnitřního monologu zvířete“⁶⁶ Nejvýrazněji je nepřímá antropomorfizace uplatněna v úvodní povídce, ale objevuje se i v povídce *Objetí pod šedým nebem*, ve které se pes obrací na svého pána: „Baf! vyjel si pes náhle na něho. Nefilosofuj a dělej, ať jsme už venku!“⁶⁷ K dokreslení situace pomáhají autorovi meditativní a úvahové prvky, které také nabízejí čtenáři pohled do myšlení zvířecích hrdinů. „I lišce by se tak spalo. Takhle kápnout na kus živého masa a nacpat břicho, až by tlačilo na osrdí, to by se potom jistě nechtělo plahočit revírem. Celý zbytek noci by se věnoval příjemnému pohovu v teplém kotli nory hluboko pod zemí.“⁶⁸

Aby mohl Tomeček co nejlépe nahlédnout do myšlení zvířecích hrdinů, nastudoval si teorii o osvětí německého biologa Jakoba Johanna von Uexküll. Jedná se o „nauku orientovanou na zkoumání vztahů organismů k vnějšímu světu, tedy v podstatě srovnávací živočišnou psychologii zkoumající zvíře jako svébytný subjekt, který žije uprostřed vlastního světa (osvětí), odlišného od světů (osvětí) jiných živočišných druhů.“⁶⁹ Zasluhou teorie se příhody zbavují monotónnosti a pro čtenáře jsou lákavé. Tuto teorii si můžeme demonstrovat například na ukázce z úvodní povídky, ve které liška Vuí srovnává svůj život se životem psa,

⁶⁴ TOMEČEK, Jaromír. *Vuí se směje*. 3. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963. S. 7

⁶⁵ Tamtéž, s. 15

⁶⁶ BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 48

⁶⁷ TOMEČEK, Jaromír. *Vuí se směje*. 3. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963. S. 58

⁶⁸ Tamtéž, s. 11

⁶⁹ BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 90

který na rozdíl od ní žije spolu s lidmi. „Živý tvor si neporozumí nikdy. Ten pes má opravdu všeho dost. Nepoznal hladový včerejšek, neví, co je to beznadějný zítřek. Lidská vůle se postarala o jeho svět, o jeho všecko. A přece se z jeho vytí ozývá stesk a nespokojenost, touha po něčem, po čemsi neurčitém, co se skrývá uvnitř v krvi. Snad po družných smečkách, po paloucích uprostřed měsíčních hájů, po křižovatkách lákavých ochozů, po halasných štvanicích, po divokých radostech divokých prapředků. Touha, vyzpěvovaná truchlivou žalobou k věčnému svědku, k velkému kotouči měsíce.“⁷⁰ Účelem Tomečkovy tvorby „není pouze radostná chtivost objevovat a popisovat rozmanitosti přírodního dění, ale také snaha dobrat se jeho řádu.“⁷¹

Po úvodní části povídky, ve které autor staticky líčí krajinu a její obyvatele, začne děj nabírat rychlý spád. Toho Tomeček docílil krátkými, úsečnými větami a tím se příběh rozmotává. „Do Vuí jako by bodl. Převrátila hlavu dozadu a podívala se, kde sojka sedí. Potom skrčila běhy pod sebe, vyklenula hřbet a šleh! Vyletěla jako zpruha přímo na sojku.“⁷² Díky stručnosti, výstižnosti a za použití přítomného času dokázal autor popsat zákonitosti přírodního bytí.

Koloběh života znázorňuje Tomeček každodenním bojem o přežití a o samičku, hledáním si potravy, pudovostí zvířecích jedinců, jako je tomu například v povídce Čápi, ve které přiměje sucho hlavní hrdiny k plenění hnízd. „Čápi se zvedli, vrhli se na osadu a dali se do pustošení vlastních hnízd. Vyděšení hnízdoši se marně krčili, tvrdé zobany je tloukly s děsivou nemilosrdností. Zohavená tělíčka padala se střech na ruce, ale než se zmohli na klidnou myšlenku, jak mláďatům pomoci, bylo pozdě, hnízda byla do posledního vypleněna.“⁷³ Podobné jednání zachytil autor v povídce opět z ptačího prostředí s názvem Vraní soud, ve které vrány zaútočí na jednu vránu ze svých řad.

Existenciální motivy jsou jedním ze stěžejních v Tomečkově tvorbě. Autor je zobrazuje realisticky, bez zjemnění, a to z toho důvodu, aby si každý jedinec uvědomil, že smrt k životu patří a je potřeba ji přijmout. Zmíněnými motivy autor spojuje přírodní dění s děním v lidské společnosti, ve kterém si všímá jejich střetů a rozporů. Bez zobrazení existenciálních motivů „by byla popřena objektivita přírodního dění.“⁷⁴ Přestože jsou motivy života a smrti v tvorbě Jaromíra Tomečka jedněmi z nejčastějších, jejich popis je svižný, bez zdržování, s tím, že na

⁷⁰ TOMEČEK, Jaromír. *Vuí se směje*. 3. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963. S. 11

⁷¹ BARTUŠKOVÁ, Sylva. Téma: příroda: Na okraj díla. *Literární měsíčník*. 1976, 5(7). S. 36

⁷² TOMEČEK, Jaromír. *Vuí se směje*. 3. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963. S. 15

⁷³ Tamtéž, s. 72

⁷⁴ KUBECZKOVÁ, O. Existenciální motivy v přírodní próze: k 100. výročí narození Jaromíra Tomečka. *Současnost literatury pro děti a mládež: Liberec* 16. – 17. března 2006. Liberec: Technická univerzita, 2006, s. 67.

konci autor odvrací pozornost zpět k starým nebo novým událostem. Tento průběh je možné vidět v povídce *Osličkovo ranní dobrodružství*: „Zarazil se v letu a chtěl otočit, neboť místo oslíčka civělo na něho obrovské šedozelené rybí hlavisko. Chlamst! Zmizel v jícnu ověnceném masitými vousky, než mohl jedenkrát pohnout tykadlem.“⁷⁵ Lidský pohled na existenci živočichů v přírodě se v Tomečkově tvorbě mění. Jednou člověk v podobě lovce chápe svou oběť jen jako předmět, bez sebemenších negativních emocí, čehož si můžeme všimnout v povídce *Dlouhouzobky*: „Nemusím to zeširoka líčit, stačí, když řeknu, že se střílelo vesele, a že jsem si odnášel úlovek. Ptáci se záře vůbec nebáli, ale nejen to, vypadalo to, jak by jí byli vábeni.“⁷⁶ Na druhou stranu, v některých povídkách upozorujeme opačný pohled na smrt zvířat, například v povídce *Lumpík* lidé litují smrti svých kachen.

K zobrazení všech krás přírody využívá autor vizualizace, například pomocí motivů barev: „Vzduch se už drahnou chvíli netřpytil poletujícími lupínečky zmrzlého jíní, neboť prudký jas, který celý den oslepoval oči, zlomil se do matné běli. Červená deska velkého zimního slunce se pohroužila za protější hřbety polonin, jako by ji do sebe vsál noční vítr podsvětí. Jenom narudlá zář nad zasněženými vrcholy ukazovala, kudy právě uniká den.“⁷⁷ Opakovaně si Tomeček vyhrává i s čichovými vjemy, například s nejružnějšími pachy a vůněmi: „Vůně starého spadalého listí měla v sobě něco z chutí panenských jablíček a něco z výdechů květináčů za oknem. Zelené koruny voněly trávou, zejména po dešti, a do všeho se mísily pachy nespočetných hub, jedlých i nejedlých, hemžících se pestrá směsí kloboučků na kypré půdě.“⁷⁸ Dalším prvkem patřícím k typickým pro Tomečka je prvek auditivní, tedy sluchový, kterého autor využívá pro zvýraznění přírodních živlů nebo při popisu zvířat: „Nesčíslné množství žab pořádalo od soumraku do červánků velkolepé koncerty; kvákání, skřehotání; kuňkání se slévalo v podivuhodnou harmonii, doprovázenou ze všech stran voláním bdících opeřenců. ‚Chrá-chrá, chrá-chrá,‘ vykřikoval vytrvale z hustých ostřic chrástali sameček svou radost nad bohatým hnízdem, ‚bú-bú,‘ přizvukoval mu tlumeně velký bukač od orobinců, ‚kic, kic,‘ volali ležáci za stín, lekající se široce rozepjatých křídel sov pustovek, zatoulavších se z polí.“⁷⁹

Přirovnávání „ptačí řeči“ k řeči člověka se prolíná Tomečkovou tvorbou již od počátků. Podobnost zvuků zvířat umožnila autorovi pohrát si s mluvou nejružnějších ptačích druhů a z jejich hlasů se tak často stává rozhovor, který Tomeček ve své tvorbě vztahuje k člověku: „‚Jdi pryč, jdi pryč!‘ rozkřičely se ihned trasařitky. (...) ‚Je pryč, je pryč,‘ libovaly si a začaly

⁷⁵ TOMEČEK, Jaromír. *Vui se směje*. 3. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963. S. 101

⁷⁶ Tamtéž, s. 55

⁷⁷ Tamtéž, s. 37

⁷⁸ Tamtéž, s. 127

⁷⁹ Tamtéž, s. 70

znovu potřásat ocásky. Mikula zanotoval podruhé. *„Ber se pryč, ber se pryč!“* rozdurdily se třasořítky nanovo. *„Ber, ber!“* přitakal na kameni v peřeji skorec s bílou náprsenkou. *„Jdi si, jdi si!“* připojil se nakonec také morou ledňáček, který si přisvojil panství nad tůní. *„Fiťuli, fiťuli,“* posmíval se kos stále.⁸⁰

Z povídek zjišťujeme, že Jaromír Tomeček miloval všechna zvířata, ať už se jedná o suchozemskou, vodní, domácí nebo divokou zvěř. Kniha zachycuje jeho vztah k rybám (*Potápěč ze stoupy*), ke psům (*Štěně s rodokmenem*), ale i obyvatelům ptačí říše (*První tetřev*). Tomečkův vztah ke psům se odvíjel od toho, že sám doma choval několik srstnatých teriérů. *„Vychoval jsem celý šik srstnatých kamarádů, nedopočítal bych se jich, a kdysi jsem jich měl kolem sebe šest najednou. Ale to jsem žil v Karpatech, kde u domu se prostíral velký dvůr, v sousedství dvora prostranná zahrada, za zahradou se šířila pastvíska, za nimi tekla řeka a za řekou se zvedal věčný hvozd, hory bez konce kraje. Jaký to byl výběh! Vešli by se tam psi z celého světa.“*⁸¹

V životopisném románu ryby *Stříbrný lipan* (1944) vylíčil první a poslední rok života hlavního hrdiny, lipana, žijícího v místech Černého močálu v oblouku Slánských vrchů. Autor přímo neadresoval dětem první vydání knihy, ale až vydání druhé z roku 1959. Spisovatel se v knize zaměřil na život lipana, ryby z čeledi pstruhovitých, a na život dalších obyvatel říčního prostředí. Vytvořil tedy dílo, které se skládá z mnoha menších příběhů. Na konec první kapitoly zasadil autor jakési shrnutí, které dokládá množství mikropříběhů obsažených v první kapitole: *„Co se v rybkách dělo, když s nevidomým zrakem hleděly mdle do temna před sebou? Snily? Kdyby byli lidé, tedy ano, a pak jistě o uplynulém dni. O nachových pusinkách zběhovců a o plývavých závojích řas, o tragických rejscích námluvách, o krvežíznivém tchořisku ze skal, o blikavých korýšcích u ostruhy, o černém račím klepetě, o šedých pošvatcích maskách, o vypaseném tloušti, o všetečných střevlích, o potápěči skroci, o hranatém babcovi a o jeho kamenné tvrzi. A cítily by snad i ve snu strach. Ten strach, který patřívá k životu, jako třeba okal po dešti.“*⁸²

Děj se opět odehrává v přesně daném prostředí, které autor vylíčil hned na začátku knihy: *„V horním toku horské řeky, tam, kde lipaní pásmo přechází v pstruhové, běží vody Zurčivým proudem. Je to průměr řeky; ani příliš hluboké tůně, ani příliš divoké spády, řečiště spíše širší než úzké, břehy ne strmé, také však ne ploché, a svahy nad nimi půl louky, půl*

⁸⁰ TOMEČEK, Jaromír. *Vui se směje*. 3. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963. S. 107

⁸¹ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 13

⁸² TOMEČEK, Jaromír. *Stříbrný lipan*. Ilustroval Dagmar ČERNÁ. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. S. 24

houštiny a les.⁸³ Kniha svou kompozicí připomíná životopisné romány anglického spisovatele Henryho Williamsona *Nesmrtelný losos* a *Tarka, vodní poutník*. Stejně jako Williamson, Tomeček obdivoval sílu přírody, „*houževnatost a dravost jedinců, bouřlivost živlů a neohraničenost prostoru*.“⁸⁴ Kromě Henryho Williamsona, tvorbu Jaromíra Tomečka ovlivnili i knihy s přírodní tematikou od autorů Jacka Londona, Rudyarda Kiplinga či Henryho Davida Thoreaua.

Jaromír Tomeček rozdělil knihu na dvě části – *Hra měsíčních cetek* a *Zápolení* – po šesti kapitolách. V první části se autor zaměřil na dětství a dospívání hlavního hrdiny, které spadá do období od jara po podzim, druhá část je koncipována jako období po zimě, ve kterém lipan nabývá na zralosti a snaží se o zachování svého rodu. V průběhu děje se lipan potýká s mnohými nástrahami a prochází různými etapami vývoje, od osamostatnění se, změny domova, poznávání nových tvorů spojených s řekou, ale také s lidskou činností.

Únik před nebezpečím a chuť udržet se při životě tvoří ústřední motivy knihy. Nejednou se musí vypořádat se špatným chováním lidí k přírodě, mezi které patří mladý pastevec, který chce ryby otrávit: „*V kraji lesa u církevních palouků rostla zelina vranovec, na níž v klínu čtyř oválných listů seděla jako v rozevřených dlaních jediná černomodrá třešně, jakou se loni přiotrávil hajných synek. Tou bylo možno ryby omámit*.“⁸⁵ Objevuje se zde také rybář Petr, a proto se lipan snaží předejít své záhubě. Dlouho se lipanovi daří unikat před nepříjemnými okolnostmi, využívá k tomu tzv. zásahů prozřetelnosti (*deus ex machina*). Jednou je mu darován život mladou dívkou, když se „*lipánek octl v měkké dívčí dlani, a než se nadál, sklouzl do říčního proudu*,“⁸⁶ podruhé mu v osvobození pomůže bouře, jindy ho uloví vrána, ale kvůli neustálým útokům konipasů ho upustí zpět do řeky. Mnohdy záleží jen na lipanovi, jak se ze svízelných situací dostane. K tomu mu slouží štěstí, odvaha, zkušenost, ale také přirozená pudovost, kterou ho spisovatel obdařil: „*Když se začalo zachvívat řečiště posedla lipánka panika. Poslechl však ještě napovědění pudu a rychle odplul k břehu, těsně k hranici souše*.“⁸⁷ Díky tomu se tamějším obyvatelům nedaří lipana chytit.

Lidské soužití s přírodou je patrné z přirovnání zvířecích hlasů k lidské mluvě, ale také z toho, že lidé se podle přírodních dějů orientují. Vidí-li přilétat husy, znamená to, že brzy bude jaro. „*„Kde je, kde je?“ slyšel hlídač nářikavý hlas shora. „Kde, kde?“ slyšel jich více. Vytáhl*

⁸³ TOMEČEK, Jaromír. *Stříbrný lipan*. Ilustroval Dagmar ČERNÁ. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. S. 11

⁸⁴ POLÁČEK, Jiří. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: CERM, 2000. ISBN 8072041622. S. 117

⁸⁵ TOMEČEK, Jaromír. *Stříbrný lipan*. Ilustroval Dagmar ČERNÁ. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. S. 31

⁸⁶ Tamtéž, s. 65

⁸⁷ Tamtéž, s. 62-63

z úst dýmku, vyklonil se zpod koruny a otočil hlavu vzhůru. Nezahlédl nic, zář lamp oslňovala oči. „Kde je?“ znělo to hlídači ted’ už z větší dálky, od horských hřebenů. „Divoké husy,“ zabručel, „bude brzy jaro!“⁸⁸

Aby autor narušil monotónní děj, přidal do něj dramatický okamžik v podobě bouře a povodně s jejich následky na život lipana. Zmíněná epizoda znamená i konec dospívání rybího protagonisty. *„Lipánek si hověl u dna pod pahýlem a v polosnu se přebíral v penězích také, s měsícem a řekou. Hrál si, neboť byl mladý. Hrál si ve dne a měsíc si s ním hrál v noci. Celý ten první rok života byla hra, nebezpečná plná různých možností a překvapení. Hra měsíčních cetek, kterou pouhý stín mráčku může překazit. Ale nepřekazil. A tak se stalo, že čas povýšil lipánka na lipana. Na Stříbrného lipana.“⁸⁹*

Životopisné romány zachycují výsek ze života hlavního hrdiny, někdy i život celý. Román *Stříbrný lipan* patří mezi životopisné romány, které končí smrtí hlavního hrdiny. Lipan je nakonec chycen rybářem Petrem, když neodolává blýskavým předmětům, nejmodernějšímu rybářskému náčiní. Ryba nedokáže odolat nástrahám moderní civilizace a nechává se polapit svým jediným nepřítelem – člověkem. S posledními okamžiky života lipana je spojený motiv ohně, který se objevuje ve více Tomečkových dílech. *„V posledním úsilí sebou zaplácal – kéž by se pavučinka přetrhla! Nepřetrhla se. Držela ohromnou silou, vyzvedla hlavu do dusivého pekla nad hladinou, kde to všechno začalo hořet. Hladina hořela, paprsek hořel, člověk hořel, sluneční deska hořela, vše bylo jediný oheň. Oheň! Všechno hořelo, všechno. Hlava, oči, srdce, svět – celý svět jeden jediný oheň! Oheň!...Oheň...oheň...“⁹⁰* Tomeček chápe oheň jako protikladný živel k vodě, na jedné straně oheň udrží při životě člověka, na straně druhé se stává osudným rybě. *Oheň, „jehož uctívání spojené s neskrývanou fascinací se prezentuje častými obrazy jeho rozdělávání. Oheň poskytuje smyslově bohatý prožitek tepla a zvláště chuti a vůně. Obřadnost a detailnost popisu těchto požitků poukazuje na důležitost, s jakou k přirozené a sebezáchovné potřebě tepla a ukojení hladu vnímatel přistupuje.“⁹¹*

Román je chápáný vitalisticky, obdivuje chuť jedinců k přežití, sílu přírodních živlů a neohraničenost prostoru. Autor v knize uplatňuje přírodní principy a teorie založené na Darwinově evoluční teorii.

⁸⁸ TOMEČEK, Jaromír. *Stříbrný lipan*. Ilustroval Dagmar ČERNÁ. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. S. 78

⁸⁹ Tamtéž, s. 74

⁹⁰ Tamtéž, s. 159

⁹¹ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 18

V obou knihách. *Vui se směje* i *Stříbrný lipan* je život zvěře doplněn o život tamějších obyvatel, kteří jsou „*chápaní jako součást přírodní celistvosti. Mají svůj mravní kodex, který je zakotven kdesi v dávné minulosti.*“⁹² Tomeček tamější obyvatele mimo jiné přirovnává ke zvířatům, čehož si můžeme všimnou u postavy z knihy *Stříbrný lipan* Petra, o kterém spisovatel prohlásil, že „*to není chlap, to je vydra.*“⁹³

Zvířecí svět je spojen s lidským soužitím i v cyklu příběhů *Země zaslíbená* (1947), který Jaromír Tomeček napsal jako vzpomínku na svůj pobyt na Zakarpatské Ukrajině poté, co musel po čtrnáctiletém pobytu východní část republiky opustit. V příbězích se Tomeček zabýval světem zvířat a lidí, které chápe jako nerozlučné. Dílo (autor ho označil za román) se skládá z cyklu příběhů, které autor původně publikoval v Lidových novinách a Rovnosti. Příběhy jsou propojeny místem dění, postavami, jejich zážitky, které na sebe chronologicky navazují.

Hlavními hrdiny se v knize stávají Hric Pohorilak, hajný Rubec a zčásti i lovec, do kterého je vtělen samotný Tomeček. Postavy představují spojovací články mezi zvířecími příhodami, výjevy z oblasti polonin a žlebů zaznamenané v průběhu čtyř ročních období. Horské prostředí a jeho nepříznivé podmínky pro všechny živé jedince se podařilo autorovi opět zachytit velmi působivě: „*Smutno je mezi buky a mrtvo. Zima je tu vepsána do tváře přírody zvlášť zřetelně, popraskaná kůra mladých stromků vypráví o hrůze mrazů, sníh není brázděn sledy zvěře, kterou tu bylo vidět v létě – vysoká a srnčí sešla blíže k osadám, aby se přiživila u seníků a černá zvěř zalezla do kališť, kolem nichž má dosti bukvicového žíru, - ticho, mrtvé ticho stojí v té prázdnotě, je v ní vzpříčeno jako rybí kost v hrdle a les se jím dusí. A nad tím vším poletuje příšera hladu, aby udeřila smrtící rukou každého tvora, který se jí octne nablízku.*“⁹⁴

Existenciální motivy autor zobrazil reálněji než ve své prvotině, která přísluší spíše dětským čtenářům. „*Smrt vždycky mívá v sobě něco z hromadného majestátu přírody. Jezevec to teď pociťoval, jako nikdy jindy v životě. Hleděl na mrtvě vyboulená tchoří světla, na obnažený chrup, na natrčen vousky, hleděl na vajíčko, odkutálené ze spádu a vyzývavě hlásající, proč ten šelmin úšklebek, a zastavil se pohledem na sražených obloucích želez.*“⁹⁵ S motivy života a smrti, snahou udržet se při životě mezi jednotlivými živočišnými druhy se pojí i motiv kořistění a lovení.

⁹² POLÁČEK, Jiří. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: CERM, 2000. ISBN 8072041622. S. 117

⁹³ TOMEČEK, Jaromír. *Stříbrný lipan*. Ilustroval Dagmar ČERNÁ. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959. S. 87

⁹⁴ TOMEČEK, Jaromír. *Země zaslíbená*. Brno: Mír, 1947. S. 77-78

⁹⁵ Tamtéž, s. 40

Stejně jako v jiných dílech, i v *Zemi zaslíbené* odkazuje Tomeček na zaostalost místního kraje: „*Hric stále ještě žil po svých předcích tak, jako se v civilisovaných zemích žilo před osmi stoletími.*“⁹⁶ Ale i přes bídný stav místní země, Tomeček dokázal zobrazit kouzlo Zakarpatské krajiny – „*božího království Karpat*“⁹⁷ – které shrnul na posledních dvou stranách knihy.

Kompozice cyklu je podobná jako u prvotiny *Vu! se směje*. Kromě kompozice autor kopíruje i postupy a motivy, které využil ve své předchozí tvorbě. „*Spisovatel snad vyčerpал všechny zásoby, které nashromáždil během třináctiletého pobytu v tomto kraji.*“⁹⁸ Svůj podíl na Tomečkově tvorbě měla poválečná situace v Evropě, která změnila pohled na tamější krajinu, ale i na celkovou realitu. Do této doby spadají počátky Tomečkova zaměření se na oblast Moravy.

4.2. Člověk jako součást přírody

Díky rychlému vývoji civilizace, začali autoři přírodní beletrie do svých děl mnohem častěji začleňovat člověka. „*V prvé řadě je to sám autor, který se ztotožňuje s vypravěčem a nejednou uvažuje, kdo je vůbec člověk, jaké je jeho místo v přírodě.*“⁹⁹ Později zařazuje Jaromír Tomeček do děl člověka moderní doby, „*trávící život mezi městskými zdmi, obklopený svou kulturou, jemuž najednou bylo třeba k dýchání více kyslíku, k potěše srdce jiná krása než vymyšlená lidským mozkem, člověk uvažující o svém údělu, o svém místě na planetě zvané Země, o svých možnostech, o své identitě.*“¹⁰⁰ V této části se zabývám Tomečkovým zobrazením karpatských horalů a jejich místem v koloběhu přírody. K tomu jsem si vybrala díla *Divní* (1946) a *Marko* (1967)

V povídkovém souboru *Divní* (1946) se Jaromír Tomeček opět vrátil na Zakarpatskou Ukrajinu. V díle, které je rozděleno do tří částí, zobrazil osudy zvířat i lidí a při psaní využil svého povolání notáře a zálibu v lovu. Soubor postrádá výraznější typizace postav, za to si zachovává spojitost mezi člověkem a přírodou. Autor se zaměřuje na vztah obyvatel ke krajině a jejich životě v ní, a i na mystické okamžiky.

„*Kdo vlastně byli divní? (...) Prostě všichni ti obyčejní a prostí, toulaví i usedlí lidé, z hlediska měšťáka snad primitivní, lidé pevně vkořenění v karpatský region. A počítal se k nim i autor, tesknící nad nuceným návratem do rodných míst rovinaté Hané, cizí a ztracený ve světě konvencí a sobecké lhostejnosti.*“¹⁰¹ Takto popisuje hrdiny knihy Sylva Bartůšková. Jaromír

⁹⁶ TOMEČEK, Jaromír. *Země zaslíbená*. Brno: Mír, 1947. S. 52

⁹⁷ Tamtéž, s. 134

⁹⁸ BARTŮŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 70

⁹⁹ POLÁČEK, Jiří. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: CERM, 2000. ISBN 8072041622. S. 120

¹⁰⁰ BARTŮŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 106

¹⁰¹ Tamtéž, s. 66

Tomeček označil obyvatele Zakarpatské Ukrajiny jako divné, jelikož se jejich život diametrálně odlišuje od života lidí, kteří na Zakarpatskou Ukrajinu přijeli za prací, nebo jen jako turisté. Lidem, kteří nejsou zvyklí na takový způsob života, může připadat soužití tamějších obyvatel s přírodou zpočátku divné, ale postupem času si uvědomí, že v tom zvláštním světě se skrývá mnoho krásného: „*A vy se zahledíte dolů do žlebu a pak nahoru na horské hřbety. Na moře zelených polonin, které běží vlna za vlnou kolem dokola, kam oko pohlédne, sličné a půvabné, boží země karpatská. A přijdete-li tam o letnicích a zůstanete přes noc před rusálským pátkem, jistě uvidíte modravou zář, jak plane z tajemného nitra hvozdů a odráží se na obloze, a vzpomenete si na dávné zkazky o horském podzemí, o drobných skřetech, o pokladech zbojnických Pentů – a nebudou se vám zdát divné. Neboť divní tu nejsou divní.*“¹⁰²

Spisovatel se v knize vrací ke svému dětství a své absolutnosti, což ovlivnilo jeho pozdější tvorbu. V knize *Divní* využívá návratů ve všech oddílech, název třetího oddílu *Návraty* společně s první kapitolou z tohoto oddílu *Marný návrat* k tomu samy odkazují: „*Díval jsem se na tvář, jež mi dobře rozuměla, na tvář nad pravicemi sevřenými v pevném stisku, a prožíval jsem zvláštní stav: Vrácen domovu, vracel jsem se k Zadním dílům. A uvědomil jsem si, jasněji než kdy jindy: Není na světě návratů, jenom v myšlenkách. A to jsou marné návraty.*“¹⁰³ V prvním oddílu s názvem *Pusta* se Tomečkovi vybavuje epizoda z dětství spojená s dobrodružstvím, které podnikl se svými kamarády v Chříbech. Druhý oddíl *Poloniny* obsahuje povídku *Hadař*, která opět odkazuje na Tomečkovi zážitky z dětských let a která se objevila již v Tomečkově prvotině *Vu! se směje*. Zatímco první dva oddíly se odehrávají na Zakarpatské Ukrajině, třetí část se pojí s Moravou a autor v ní vzpomíná na svůj čas strávený ve východním cípu naší republiky.

Jaromír Tomeček v knize popsal Zakarpatsko jako krajinu „*kde končí pusta a začínají hory. Jsou tam na okraji Černého močálu vedle sebe malé vesničky, rusínské a maďarské, a v nich žije pracovitý lid, který mozolnatou dlaní rve pastviska a mění je v úrodná pole.*“¹⁰⁴ Podle autora se jedná o kraj plný tvrdých chlapů, kteří bojují o svou půdu, ale i o ženy.

Výrazný motiv v knize představuje víra ve zvyky a pověry. V povídce *Úplňková kura* se setkáváme s vědmou, která za pomoci úplňkového rituálu a věnce z česneku dokáže vyléčit žloutenku. Na Zakarpatsku se staré pověry tradují z generace na generaci, starší obyvatelé vyprávějí „*dětem o mocných čarodějích, kteří žili ještě před krátkem, jen tam se držely prastaré zvyky a pověry z dob šerého neznáma. A za krutých zimních nocí, kdy vichřice zametala pusté*

¹⁰² TOMEČEK, Jaromír. *Divní*. Ilustroval Jan KOBZÁŇ. Zlín: Tisk, 1946. S. 213

¹⁰³ Tamtéž, s. 215

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 12

stráně, toulali se tam po záhumní nečistí, připraveni vystrašit osamělého na smrt. Vůbec se tam bylo báti zlých vlivů a škodlivých kouzel. Na štěstí tam žily zbožné staruchy, a ty dovedly nečistým čelit a ochránit postiženého od zhoubných následků čarů. Staruchy, které uměly zařikávat, spravovat klouby, zamykat rány, vyhánět neduhy.“¹⁰⁵ Naopak v povídce *Požár* zjišťujeme, že pokud umístíme první pecen nenakrojeného chleba pod střechu, vyhneme se požáru.

Nepříliš vhodně použil Tomeček přírodovědně historické popisy, při kterých uplatňoval své bohaté znalosti. Můžeme si toho všimnout v povídce *Povitrula* při popisu rostliny čemeřice a jejích léčebných účinků: „*Ano, čemeřice. Přece už staří Řekové si jí vážili; proti poruchám rozumu jen helleboros! Chtěl-li Attičan někomu tajně naznačit, že to nemá v hlavě v pořádku, řekl mu ‚pith helleboron‘, pij čemeřici. A římský lyrik Horatius si dobírá hlavu, kterou by čemeřice ani ze tří Anticyr neuzdravila, tribus Anticyris caput insanabile, protože v těch dobách byla proslulá čemeřice, která rostla v okolí dvou měst stejného jména, u thessalské Anticyry a u fokidské Anticyry.*“¹⁰⁶ Zde Tomeček využil své znalosti z oblasti římské historie, v povídce *Návrat Mitra Stecuniče* se autor věnuje etymologii a botanice.

Sakrální motivy obsažené v tvorbě Jaromíra Tomečka se odráží od autorova dětství, které trávil v arcibiskupské Kroměříži. Proto si můžeme všimnout, že křesťanství prostupuje Tomečkovou tvorbou v mnoha podobách, a to jak v motivech, tak i v užití slovní zásoby. „*Tomečkův vypravěč nejednou mluví o zázraku, zvěstování, vzkříšení, slávě či o očistě a také tato volba může být jedním z důkazů autorovy harmonizace duchovních proudů s děním v přírodě.*“¹⁰⁷ S tímto se pojí i Tomečkova snaha o záchranu přírody a zastavení jejího ničení, jelikož lze říci, že spisovatel bral ochranu přírody jako určitý způsob náboženského uctívání. Znalost biblických příběhů se odrazila v knize *Divní* například v povídce *Biblické námluvy*, ve které autor přirovnává vesnické námluvy k starozákonnímu příběhu: „*Před několika tisíciletími v zemi Áram Naharaim, sedmnáct dní cesty na východ od řeky Pratu, spatřil předvěký pastevec u studny cháramské sličnou dívku, napájející ovce. Shledal ji libeznou a čistou jako polní liii a poznal v ní osud svého srdce. Její otec byl si vědom půvabu dítěte. Když uviděl nápadníka nuzného, bez průvodu a bez darů, nemínil mu dáti za ženu nejspanilejšíkvět pastvin měsíčního města. Čtrnáct let sloužil potom pastýř hamižnému Aramejci, než získal jeho dceru. A jen boží shovívavosti mohl děkovat, že nepozbyla vděků, že zůstala půvabná a něžná.*“¹⁰⁸ Po úvodním

¹⁰⁵ TOMEČEK, Jaromír. *Divní*. Ilustroval Jan KOBZÁŇ. Zlín: Tisk, 1946. S. 62

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 156-157

¹⁰⁷ LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0. S. 19

¹⁰⁸ TOMEČEK, Jaromír. *Divní*. Ilustroval Jan KOBZÁŇ. Zlín: Tisk, 1946. S.158

přiblížení biblického příběhu začíná autor přirovnávat chování obyvatel biblického města k obyvatelům Zakarpatska. V povídce *Boží člověk* nás autor seznámí s osobou, která pomocí evangelia dokáže věštit pravdu.

Mezi oblíbené motivy Tomečkovy tvorby patří motiv času. S časem je spojena proměna přírody při střídání ročních období, měsíců i dnů, znamená i trvání života jednotlivých hrdinů. I přesto, že se děj odehrává převážně za přítomného pozorování přírodního dění, Tomeček občas udělá odbočku do minulosti nebo budoucnosti. S motivem času se pojí i autorovo občasné odchýlení ze současného světa do světa imaginárního. Mezi časové motivy lze zařadit i Tomečkovy úvahy, které svou obsahovou formou představují nadčasový prvek. K času odkazuje i kapitola *Hodiny z poloniny*: „*Je veliký rozdíl mezi člověkem východu a západu. Na východě je člověk pánem času, na západě je čas pánem člověka. Doslova. Ve všem a všude. Je to pravda až natolik, že na poloninách nikdy nebylo potřeba hodin. Hodinami tam byla celá polonina, i s tím nebem nad sebou. Když vlastní žaludek nenapověděl, jak pokročil čas, prozradila to květina.*“¹⁰⁹ V ukázce si mimo jiné můžeme všimnout, že autor dává důraz na konfrontaci poklidného soužití obyvatel Zakarpatska se zmatkem a spěchem moderní civilizace.

V pozdějších letech se Jaromír Tomeček vrací ve vzpomínkách ke svému milovanému kraji v novele *Marko* (1967). Hlavní úlohu zde hraje člověk s vášní pro pytláčení a skvělou znalostí zvířecí říše. Dramatické chvíle jsou propojeny s jemným humorem, který Tomečkovy v předchozí tvorbě z padesátých a šedesátých let chyběl. Jedná se o příběh pytláckého mlynáře Marka, který nosí v pravém uchu stříbrný cvoček. Autor v knize ponechal lásku k Zakarpatské Ukrajině, k tamějšímu prostředí i obyvatelům. Na druhou stranu, kniha je mnohem realističtější, zobrazující nejen kladné stránky obyvatel, ale i jejich zbojnickou část. Může za to delší odstup od autorova pobytu v Zakarpatsku. Autor se distancuje od detailnějšího popisu a charakteristiky osob.

Hlavní hrdina, mlynář Marko, žádá o místo pomocníka hajného, čemuž ale není vyhověno. Místo získává lesník Varga, což způsobí rozepře mezi zmíněnými dvěma muži a od té chvíle se Marko snaží všelijakými možnostmi znepříjemnit Vargovi život. Marko se snaží sám ulovit medvěda, který zabíjí skot a jalovice. Mimo jiné chce překazit lov hostu-cizinci, který má povolený lov jen v létě a který si ulovení medvěda nechal zaplatit. Marko tak svým umem a souzněním s přírodou dokáže napodobit zvuky zvířat a zmást Vargu i cizího lovce. „*Zatroubit jako jelen dovede ledakdo. Jako jelen. Ale zařvat totéž co jelen, vytroubit přesně to,*

¹⁰⁹ TOMEČEK, Jaromír. *Divní*. Ilustroval Jan KOBZÁŇ. Zlín: Tisk, 1946. S. 216

co jelen chtěl rozhlásit celému okolí, to je výsadou vyvolených; pouze těch, kdo přírodu znají dopodrobna, kdo se s ní szili natolik, že znají řeč zvířat a ptáků. (...) A tak Marko nejenže to věděl, on to cítil, od dětských let se v horách do toho všeho vžíval.“¹¹⁰ Ozvláštnění děje přináší Markova starost o malé medvídě a zvědavost sousedky Sopkani, kterou ostatní považují za ztělesnění ďábla.

Autor stále nedává důraz na zevnějšek a charakteristiku postav. O tom, jak postavy vypadají, se dozvídáme postupně z jejich činů. Pro popsání hlavní postavy, Marka, Tomeček použil pouze přirovnání: *„Ve skutečnosti měl pocit, že vešlo něco jako strom, horský velikán, javor z hřebene Kamjonky nebo rozsochatý buk z Toršoly, smrk, či jedle, či vlastně celá hora, drsný Stremenoš, byla toho plná místnost; tento mlynář jménem Marko byl divočina sama.*“¹¹¹ Hlavní poznávací znamení Marka, stříbrný cvoček v uchu, je zmíněný až na konci příběhu.

Zvláštní místo v Tomečkově tvorbě má rodina Logojdů, o které autor píše už v *Zemi zaslíbené*, ve které je zobrazena spíše negativně. Proti prvnímu zobrazení rodiny, v novele *Marko* je otec rodiny nositel svérázné filozofie. *„Přestavuje onu patriarchální moudrost získanou v nepřetržitém kontaktu s přírodou, tak odlišnou od životního stylu současného člověka.*“¹¹²

Konec novely zůstal otevřený se dvěma přidanými kapitolami, a to z toho důvodu, že Tomeček zamýšlel napsat pokračování. I kdyby se konec příběhu mohl pojit s ulovením medvěda, který se objevuje po celou dobu příběhu, střely se škodné vyhýbají. Lze zde proto vidět určitou podobnost mezi medvědem a hlavním hrdinou knihy Ivana Olbrachta *Nikola Šuhaj, loupežník*.

Časovým odstupem dosáhl Jaromír Tomeček ve svých prózách většího nadhledu. V jazyce se již nesetkáváme s odborností, postavy mluví prostou řečí, občas obohacenou nářečím. Realita se prolíná s imaginárním světem, což umožňuje *„navodit atmosféru nekonečného trvání přírody a téměř stejně prastarého, věky jen nepatrně změněného lidského bytí v osadách rámovaných bezbřehými lesy.*“¹¹³

¹¹⁰ TOMEČEK, Jaromír. *Marko*. Vyd. 3. Brumovice: Carpe diem, 2000. ISBN 80-86362-16-7. S. 90

¹¹¹ Tamtéž, s. 9

¹¹² BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981. S. 135

¹¹³ Tamtéž, s. 136

Závěr

Spisovatel Jaromír Tomeček patří k českým autorům, kteří odešli v první polovině 20. století na Zakarpatskou Ukrajinu. Během svého pobytu poznal krásu zakarpatské přírody, potkal zde přední české spisovatele, a také díky redakci Lidových novin se z úředníka stal spisovatelem. Spisovatelé píšící o Zakarpatské Ukrajině se snažili o zachycení sociálních, státních a životních způsobů tamějších obyvatel. Mezi nejčastější motivy a náměty obsažené v jejich tvorbě patří zobrazení místního koloritu krajiny, způsob života obyvatel a jejich souznění s přírodou.

Cílem této bakalářské práce bylo postihnout základní rysy Tomečkovy tvorby. K tomu přispěla klasifikace děl a vybraná odborná literatura. Zjistila jsem, že po celou tvorbu Jaromíra Tomečka můžeme pozorovat opakující se motivy, ať už se jedná o motivy existenciální, motivy času, zobrazení života zvířat i lidí, popis krajiny. Spisovatel při psaní využívá svých poznatků z mnoha oblastí, ať už se týkají křesťanství, antiky nebo zvyků a tradic lidí. Zakarpatská Ukrajina ovlivnila převážnou část tvorby Jaromíra Tomečka. Nejen, že se jí zabývá na svém spisovatelské počátku, ale postupem času se k Zakarpatsku vrací.

Tamější krajina nabízela nepřeberné množství inspirace, které autoři shromáždili ve svých knihách. Mezi čtenáři si získaly velkého ohlasu knihy Ivana Olbrachta a Karla Čapka, kteří se ve svých knihách inspirovali skutečnými obyvateli Zakarpatské Ukrajiny a tamější poměry zobrazili velmi realisticky, oproti tomu v tvorbě Stanislava Kostky Neumanna se objevovaly reportážní prvky a spíše negativní vztah k tamějšímu prostředí. Jan Vrba chtěl přinést čtenářům svědectví o skutečných poměrech na Zakarpatské Ukrajině. Spisovatelé se zabývali převážně smyslem připojení Zakarpatské Ukrajiny k Československu a vztahem obyvatel k tradicím a zvykům.

Jaromír Tomeček ve své tvorbě zobrazuje krásu přírody a soužití zvířecích i lidských obyvatel v ní. V průběhu tvorby se měnil autorův pohled na svět, s čímž se pojí změny Tomečkových tvůrčích období. Z děl a přiložených ukázek si můžeme všimnout, jak probíhal přerod ze spisovatele orientujícího se převážně na zvěř, na spisovatele dávajícího do popředí lidského hrdinu.

Prvotní tvorba zachycuje vitalistické pojetí přírody, její divokost a život jejích obyvatel. K zobrazení autor využil převážně vyprávění, popisu a přírodní charakteristiky. Ústředním motivem se stal boj o přežití. Počáteční díla představují krátké příběhy, které autor seskupil do jednotlivých knih. V tvorbě je typická kruhová kompozice, střídání ročních období a chronologický děj. Znalosti Uexküllovy teorie o osvětlení spolu s meditativními a úvahovými

prvky umožnily přiblížit čtenáři myšlení zvířat. Tomeček při vypravování využívá své slovní zásoby a obohacuje čtenáře o novotvary a termíny z oblasti myslivosti. Člověk v dílech vystupuje jen anonymně, ale i přesto Tomeček poukazuje na jeho bídný stav.

Následující období spadající do doby po druhé světové válce se projevuje změnou, a to obratem pozornosti od zvířecích hrdinů k člověku. V tvorbě se projevuje nové myšlenkové a umělecké vyjádření. Tomečkova tvorba je více reflexivní, úvahová a s menší mírou dějovosti. V této době se Tomeček ve vzpomínkách vrací ke svému dětství a pobytu na Zakarpatské Ukrajině. Od šedesátých let se Jaromír Tomeček soustřeďuje na všední zážitky spojené s přírodou, do děl se dostává autorova snaha o ochranu přírody a Tomeček se tak stává jedním z prvních propagátorů ekologie v literatuře.

Tvorba Jaromíra Tomečka patřila ve své době k velmi oblíbené, ať už mezi mládeží nebo dospělými čtenáři. Autor přispíval do různých časopisů a novin, mezi které patřily Lidové noviny nebo Rovnost, ve které si získaly oblibu Tomečkovy sobotní sloupky. Několik výborů z Tomečkovy tvorby a opakovaná vydání jeho děl dokládají oblíbenost autora mezi čtenářskou veřejností. Jeho knihy byly v minulém století vydávány v desetitisícových nákladech. Dá se říci, že tvorba Jaromíra Tomečka ovlivnila chápání přírody a jejích zákonitostí. Z autorovi tvorby je patrné, jak je důležité vážit si přírody a snažit se o její ochranu.

I přesto, že ve své době byl Jaromír Tomeček považován za velmi osobitého umělce, v současnosti se jedná spíše o autora zapomenutého, kterému se nevěnuje pozornost. Částečně za to může autorův styl, a to používání odborných a slangových výrazů, kterým v současné době rozumí málokdo, částečně je to způsobeno odlišnými zájmy dnešních čtenářů, kteří svou pozornost o přírody spíše odvrací. Autorovo vnímání soužití lidského jedince s přírodou a obava o zánik přírody nám může připadat v dnešní době více než nadčasové, jelikož moderní civilizace a technický pokrok přinášejí negativní zásahy do přírody a životního prostředí.

Referenční seznam

Primární literatura

- ČAPEK, Karel a Miroslav HALÍK. *Hordubal*. 19. vyd., (v MF 1.). Praha: Mladá fronta, 1968. Zlatá pečeť. ISBN (Brož.)
- ČAPEK, Karel. *Povídky z druhé kapsy*. Praha: Aventinum, 1929
- NEUMANN, Stanislav Kostka, *Enciány s popa Ivana*, 2. vyd., 1. vyd. V ČS. Praha: Československý spisovatel, 1954
- NEUMANN, Stanislav Kostka. *Československá cesta: deník cesty kolem republiky od 28. dubna do 28. října 1933*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1952
- OLBRACHT, Ivan a Libor KNĚZEK. *Nikola Šuhaj loupežník*. Bratislava: Mladé letá, 1959.
- TOMEČEK, Jaromír. *Divní*. Ilustroval Jan KOBZÁŇ. Zlín: Tisk, 1946
- TOMEČEK, Jaromír. *Marko*. Vyd. 3. Brumovice: Carpe diem, 2000. ISBN 80-86362-16-7.
- TOMEČEK, Jaromír. *Stříbrný lipan*. Ilustroval Dagmar ČERNÁ. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959
- TOMEČEK, Jaromír. *Vu! se směje*. 3. vydání. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1963.
- TOMEČEK, Jaromír. *Země zaslíbená*. Brno: Mír, 1947.
- VRBA, Jan. *Duše na horách: román*. Praze: /J. //Otto, 1931

Sekundární literatura

- BARTUŠKOVÁ, Sylva. Téma: příroda: Na okraj díla. *Literární měsíčník*. 1976, 5(7), 34-47.
- BARTUŠKOVÁ, Sylva: *Jaromír Tomeček*. Praha: Československý spisovatel, 1981
- BUDÍN, Viktor. *Podkarpatská Rus očima Čechů*. Praha: Česká expedice, 1996, 78 s. ISBN 8085281252.
- BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*. Praha: Československý spisovatel, 1988
- Dejme jim pravdu a krásu: Jaromír Tomeček vypráví Jiřímu Křenkovi. *Literární měsíčník*. 1988, 17(10), 13-17.
- HNÍZDO, Vlastislav. *Ivan Olbracht*. Praha: Melantrich, 1977
- HRUBÝ, Antonín. *Divní. Kritický měsíčník*. Praha, 1946, 7, 458. ISSN 1212-5989.
- Jsmo synové matky země. *Čtenář*. 1971, 23(8), 265.
- KLÍMA, Ivan. *Karel Čapek*. 2. část. přeprac. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1965
- KROFTA, Kamil. *Podkarpatská Rus a Československo*. 2. nezměněné vyd. Praha: Česká expedice, 1995, ISBN 8085281139

- KUBECZKOVÁ, O. Existenciální motivy v přírodní próze: k 100. výročí narození Jaromíra Tomečka. *Současnost literatury pro děti a mládež: Liberec 16. – 17. března 2006*. Liberec: Technická univerzita, 2006
- LACINA, Jan a Jiří POLÁČEK. *Odkaz Jaromíra Tomečka*. V Brně: Veronica, 2008. ISBN 978-80-904109-3-0.
- MACHÁČEK, Miroslav. *Stanislav K. Neumann*. Praha: Horizont, 1985
- MENCLOVÁ, Věra a Václav VANĚK. *Slovník českých spisovatelů*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Libri, 2005, ISBN 8072771795.
- OPELÍK, Jiří. O literatuře a přírodě. *Kultura*. 1959, 3(28), 1.
- POLÁČEK, Jiří. Se spisovatelem Jaromírem Tomečkem: Člověk musí mít svou identitu. *Duha*. 1996, 10(1), 27-28.
- POLÁČEK, Jiří. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: CERM, 2000, 307 s. ISBN 8072041622.
- S Jaromírem Tomečkem: Nahlédnutí do rozloh a živné půdy autora. *Čtenář*. 1977, 29(5), 151-153.
- SKÁCEL, Jan. Malá recenze na Jaromíra Tomečka. *Host do domu*. 1966, 13(9)
- TOMEČEK, Jaromír. Lidé a země – zdroj inspirace. *Literární měsíčník*. 1986, 15(7), 32-34.
- TOMEČEK, Jaromír. Místopis srdce: O domově svého srdce hovoří naši spisovatelé. *Československý rozhlas*, 1986, 35(43).
- TOMEČEK, Jaromír. Můj impuls. *Impuls*. 1967, 2(3), 161.
- TOMEČEK, Jaromír. Okouzlení prostoduchostí. *Lidové noviny*. 1944, 52(231), 1.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Tomečkův návrat*. Rudé právo 2.1.1969
- VONDRÁŠKOVÁ, Eva. Svěží jítro: Rozhovor s Jaromírem Tomečkem. *Literární měsíčník*. 1975, 4(6), 56-58.
- ZEMAN, Milan. *Rozumět literatuře*. 1, Interpretace základních děl české literatury. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986

Anotace

Jméno a příjmení:	Lucie Konečná
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Zakarpatská Ukrajina v díle Jaromíra Tomečka
Název v angličtině:	Carpatho-Ukraine in the work of Jaromír Tomeček
Anotace práce:	Cílem práce je interpretace a analýza tvorby Jaromíra Tomečka se zaměřením na díla odehrávající se na Zakarpatské Ukrajině, proměny Tomečkovy tvorby v čase a interpretace hlavních motivů obsažených v dílech Vuí se směje, Stříbrný lipan, Země zaslíbená, Divní a Marko.
Klíčová slova:	Příroda, přírodní próza, Zakarpatská Ukrajina, fauna a flóra, existence, koloběh života, přírodní zápas, Jaromír Tomeček
Anotace v angličtině:	The aim of this thesis is an interpretation and analysis of the work of Jaromír Tomeček with a focus on works which storyline is set into the areas of Carpatho-Ukraine, its changes in the course of time and an interpretation of the main subject motives which are contained in the titles Vuí is smiling, The Silver Grayling, The Promised Land, Strange, and Marko.
Klíčová slova v angličtině:	Nature, natural prose, Carpatho-Ukraine, fauna and flora, existence, a circle of life, natural fight, Jaromír Tomeček
Rozsah práce:	41 stran
Jazyk práce:	Český